

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Eliška Zvěřinová

Literární noviny jako příklad proměn v mediálním prostoru po XX. sjezdu KSSS

Literární noviny as an example of the changes in the media space after
the 20th Congress of CPSU

Praha 2022

Vedoucí práce: prof. PhDr. Zdeněk Beneš, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala mému školiteli prof. PhDr. Zdeněku Benešovi, CSc., za vstřícný a trpělivý přístup a také za množství cenných rad. Poděkování patří také mé rodině za podporu během celého studia.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Hradci Králové, dne 13. srpna 2022

Eliška Zvěřinová

Abstrakt

Práce poskytuje vhled do proměny veřejné debaty v roce 1956 na příkladu Literárních novin. Na pozadí významných politických změn zprostředkovává hlavní diskusní linii tohoto týdeníku. Podstatou práce je výběr kritických článků a jejich analýza, pozornost je věnována zejména reflexi II. sjezdu československých spisovatelů, debatě o polygrafii, školství, socialistickém realismu a filosofické debatě o vztahu ideologie a vědy. Práce zaznamenává také změny postoje vedení KSČ ke kritické diskusi probíhající na stránkách Literárních novin především v první polovině roku 1956.

Klíčová slova

XX. sjezd KSSS, ideologie, komunistická výchova, Literární noviny, socialistická kultura, socialistický realismus, stalinismus

Abstract

This thesis provides an insight into the transformation of the public debate in 1956 using the example of newspapers Literární noviny. The thesis shows the main discussion topics of these newspapers against the background of significant political changes. The essence of this thesis is article selection and article analysis. The author of the thesis particularly pays attention to the following topics: the second congress of Czechoslovak writers, the debate about polygraphy, education, socialist realism and the philosophical debate which deals with the relation of ideology and science. The thesis also records changes in attitude of the Communist Party to the critical debate in Literární noviny, especially in the first half of 1956.

Key words

20th Congress of CPSU, Ideology, communist education, Literární noviny, socialist culture, socialist realism, stalinism

OBSAH

1	ÚVOD.....	6
1.1	LITERATURA.....	6
2	POLITICKÁ SITUACE PO II. SVĚTOVÉ VÁLCE.....	8
2.1	ČESKOSLOVENSKO 1945-1956-TRANSFORMACE POVÁLEČNÉ SPOLEČNOSTI....	9
2.2	OBDOBÍ OD ROKU 1948 DO ROKU 1956.....	10
3	PROMĚNA KULTURY V ČESKOSLOVENSKU PO ROCE 1945.....	13
3.1	OBDOBÍ OD ROKU 1948 DO ROKU 1953.....	14
3.1.1	Socialistický realismus	15
3.1.2	Hlavní motivy kultury 1. poloviny 50. let	17
3.2	OBDOBÍ OD ROKU 1953 DO ROKU 1956.....	20
4	ROK 1956 - OTŘES SYSTÉMU, ČI IDEJÍ ?.....	22
4.1	ZAČÁTEK ROKU 1956 – OBDOBÍ DO XX. SJEZDU	22
4.2	MEZI DVĚMA SJEZDY	26
4.2.1	XX. Sjezd KSSS (14. - 25. 2.)	26
4.2.2	Posjezdový vývoj v Československu.....	26
4.2.3	Posjezdová kampaň	28
4.3	II. SJEZD SVAZU ČESKOSLOVENSKÝCH SPISOVATELŮ	36
4.3.1	Příprava II. sjezdu SČSS.....	36
4.3.2	Literární noviny během sjezdu	37
4.4	OBDOBÍ OD II. SJEZDU SČSS DO CELOSTÁTNÍ KONFERENCE KSČ	42
4.5	OD CELOSTÁTNÍ KONFERENCE KSČ PO POLSKÝ ŘÍJEN	49
4.5.1	Polsko	49
4.6	OD MAĎARSKÉ REVOLUCE DO KONCE ROKU 1956	57
5	KAMPAŇ PROTI DUCHU DRUHÉHO SJEZDU A REVIZIONISMU	63
6	ZÁVĚR.....	65
7	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY:.....	67
8	SEZNAM ZKRATEK	70

1 Úvod

Tato práce s názvem Literární noviny jako příklad proměn v mediálním prostoru po XX. sjezdu KSSS, se věnuje analýze významného literárního periodika v roce 1956. Tento rok je v mnoha aspektech rokem zlomovým nejen pro státy východního bloku. Na rozdíl od Polska a Maďarska neproběhly v Československu zásadní politické zvraty a změny, přesto obyvatelé odhalení Stalinova kultu osobnosti výrazně zasáhlo. Tento otřes vžitých představ o Stalinovi a jeho vládě vyvolal mohutný proud kritiky také v oblasti kultury a ideologie. Práce sleduje vývoj diskuse v Literárních novinách, hlavním periodiku české sekce Svazu československých spisovatelů. Časopis vycházel jako týdeník od roku 1952 a byl nejčtenějším periodikem SČSS. Na jeho stránkách se objevovaly především recenze knih, články o literární teorii, zprávy z výstav, koncertů, zahraničních cest, úryvky literárních děl a v žádném vydání nechyběly nové básně. Jelikož se jedná o týdeník pro kulturně-politické otázky, nechyběla zde ani reflexe politické situace. Literární noviny (později Literární Listy a Listy) sehrály významnou úlohu především v roce 1968, ale již o 12 let dříve zachytily krátké období otevřené diskuse a samy přispěly k jejímu rozvoji. Cílem práce je tedy hlouběji nahlédnout do diskusí vedených na stránkách tohoto periodika, zprostředkovat nejdůležitější z nich a shrnout jejich význam.

1.1 Literatura

Hlavním zdrojem práce pro mě byl 5. ročník Literárních novin, které ve zdigitalizované formě poskytuje Ústav pro českou literaturu AV v rámci Digitálního archivu časopisů. V archivu lze nalézt i Rudé právo, ze kterého jsem také příležitostně čerpala.

V první kapitole práce se věnuji vývoji politické situace od 2. světové války do roku 1948. K orientaci v politickém pozadí jsem využila zejména rozsáhlou syntézu Jana Křena *Dvě století střední Evropy*¹, která se zabývá celým středoevropským prostorem a zasazuje tak proměny v Československu do mezinárodních souvislostí.

Vzhledem k tomu, že ústředním tématem práce je kulturní týdeník, v další kapitole jsem se podrobněji zaměřila na proměnu kultury v Československu po roce 1945. Zde bych zmínila knihu italského historika a bohemisty Alessandra Catalana *Rudá záře nad*

¹ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Vydání druhé. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2848-2.

*literaturou*², která mi pomohla zorientovat se ve složitých proměnách kulturního prostoru v poválečných letech. Faktograficky bohatou a důležitou prací pro poznání kulturní politiky, je monografie literárního historika Alexeje Kusáka *Kultura a politika v Československu 1945-1956*³. Vývoji socialistické literatury, jejím hlavním motivům a schémátům se věnuje kniha Víta Schmarze *Země lyr a ocele*⁴.

Výběr dalších použitých titulů se odvíjí od událostí roku 1956 a témat diskutovaných v Literárních novinách. Událostí, kterou začíná celá kritická debata v Literárních novinách bylo odhalení Stalinova kultu osobnosti, jež reflektuje mnoho autorů. Při zpracovávání tohoto tématu jsem však narazila na protichůdné či nejasné informace. I díky tomuto problému jsem se snažila využít pohledů několika autorů a porovnat je. Ke komparaci jsem použila knihy *Kronika komunistického Československa*⁵ Karla Kaplana, *Nervová vlákna diktatury*⁶ od autorů Matěje Bílého, Mariána Lóži a Jakuba Šloufa, *Rozhodující síla strany*⁷ od Tomáše Hemzy či nejnovější knihu Jiřího Pernese *Velké dějiny země koruny české XVII*⁸.

Významnou kulturní událostí dubna 1956 byl sjezd československých spisovatelů, jehož obsah podrobně shrnují dva svazky protokolů⁹ zpracované Michalem Bauerem. Vhled do názorových proměn v průběhu roku 1956 a také svědectví o reakci vedení KSČ na události v Polsku a Maďarsku mi poskytla již zmíněná monografie Karla Kaplana a také

² CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou: česká literatura mezi socialismem a undergroundem (1945-1959)*. Brno: Host, 2008. Studium (Host). ISBN 978-80-7294-342-5.

³ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998. Malá řada kritického myšlení. ISBN 80-7215-055-3

⁴ SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Academia, 2017. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2703-0.

⁵ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. Brno: Barrister & Principal, 2005. ISBN 80-86598-98-5.

⁶ BÍLÝ, Matěj, Marián LÓŽI a Jakub ŠLOUF. *Nervová vlákna diktatury: regionální elity a komunikace uvnitř KSČ v letech 1945-1956*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4333-5.

⁷ HEMZA, Tomáš. *Rozhodující síla strany: aparát ÚV KSČ v éře Antonína Novotného (1953-1967)*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2019. ISBN 978-80-7308-950-4.

⁸ PERNES, Jiří. *Velké dějiny země koruny české XVII. (1948-1956)* Praha: Paseka, 2022. ISBN 978-80-7637-214-6.

⁹ BAUER, Michal, ed. *II. sjezd Svazu československých spisovatelů: 22.-29.4.1956*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-04-2.

další kniha Jiřího Pernese, *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*¹⁰.

O Literárních novinách bohužel neexistuje ucelená publikace, narazila jsem pouze na články či monografie zabývající se zejména fungováním časopisu na konci 60. let, například na sborník statí *Inspirace pražské jaro 1968* s komentářem Jana Mervarta. Hlavním zdrojem informací o fungování časopisu v roce 1956 mi byly vydané vzpomínky dlouholetého redaktora Literárních novin Milana Jungmanna, *Literárky – můj osud*¹¹.

2 Politická situace po II. světové válce

Hlavním předmětem politických zájmů SSSR a USA byla po druhé světové válce Evropa. Spojené státy chtěly významně podpořit své spojení s Evropou vyhlášením Marshallova plánu, jímž nabídly hospodářskou pomoc všem evropským zemím. Státy východní Evropy však byly Stalinem donuceny plán odmítnout, což je ještě více vzdálilo od západu. Jako jakýsi ekvivalent Marshallova plánu byla na počátku roku 1949 v Moskvě založena Rada vzájemné hospodářské pomoci, mezi jejíž zakládající členy patřilo i Československo. Tato organizace měla podporovat zejména ekonomickou spolupráci, ale stala se již od svého založení mocenským nástrojem SSSR k ovládnutí jeho členů.

Dalším bodem sváru velmocí byl osud Německa. Postupným spojením třech okupačních zón Francie, Anglie a USA byly zahájeny kroky k jeho rozdělení a vzniku SRN v roce 1949. Následkem vzrůstajícího politického napětí mezi oběma velmocemi bylo po sovětské blokádě Berlína a vzniku NATO 4. 4. 1949 dotvořeno rozdělení Evropy na dva bloky. Vznik západního a východního bloku provázela ostrá konfrontační politika, označovaná jako studená válka, která zahrnovala i další, mimoevropské zájmy obou velmocí.¹²

¹⁰ PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. ISBN 978-80-7325-154-3.

¹¹ JUNGMANN, Milan. *Literárky – můj osud: kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi*. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-182-5.

¹² KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Vydání druhé. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2848-2. s.590-592

2.1 Československo 1945-1956-transformace poválečné společnosti

Proměna Československa po druhé světové válce byla způsobena mnoha faktory, samozřejmě válkou samotnou, ale také hlubšími socio-ekonomickými příčinami, například zkušeností velké hospodářské krise.¹³ Velké přesuny obyvatel provázely celou Evropu, v Československu byla největší migrace spojena s odsunem Němců a Maďarů.

Před vysídlením došlo ke konfiskaci jejich majetku a následně ke znovuosídlení pohraničí. Dále proběhlo rozsáhlé postátnění průmyslu, pozemková reforma, přechod na částečně plánované hospodářství a obnova zničené infrastruktury (zejména vozového parku). Ale také změny v politické struktuře státu, byla zrušena řada pravicových stran a na základě Košického vládního programu vznikla jednotná Národní fronta, která byla výrazem shody politické reprezentace na základních otázkách poválečného vývoje.¹⁴

Zkušenosti války, a hlavně zklamání z předchozího vývoje vyústily v nové sociální a politické požadavky a cíle obyvatelstva. Některé nepochybně reagovaly na hrůzy války, ale také na sdílený požadavek „očisty společnosti“ od těch, kteří nezůstali věrni republice.¹⁵ Kromě násilí provázela konec války v Československu aktivizace veřejného života a všeobecné nadšení provázené oslavou a vděkem k armádám osvoboditelů.

Zvýšené sociální požadavky obyvatel dokázala nejlépe reflektovat komunistická strana, která měla v českém prostředí dlouholetou tradici. Poskytla občanům přitažlivou vizi nové spravedlivější společnosti a poválečnou krizi hodnot saturovala uspokojením populistických požadavků mas. Postupně pronikala do důležitých pozic (například realizace pozemkové reformy, za niž sklídila zásluhy) a získávala stále větší vliv na směřování státu. Sympatie mnoha občanů si také získala účastí v odboji, nezdiskreditovanou pověstí z 1. republiky a v neposlední řadě spojením s vítězným SSSR a oslavou Rudé armády. Ta si v Československu, na rozdíl od Polska nebo Maďarska, zachovala díky nejmenší poválečné intervenci dobrou pověst. Potvrzením úspěchu KSČ bylo vítězství ve volbách roku 1946, tedy pouze v českých zemích, na Slovensku zvítězila demokratická strana.¹⁶

¹³ RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-2518-4. s. 168

¹⁴ HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou: kritické studie a eseje*. Praha: Argo, 2018. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-2474-3 s. 41

¹⁵ RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin* s. 168, 192

¹⁶ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. s. 558-574

Od roku 1947 se vyostřovala situace na mezinárodním poli i v Československu, kde vládní krize vy eskalovala demisí ministrů 20. 2. 1948.¹⁷ Následně došlo ke generální stávce, přijetí demise ministrů prezidentem Edvardem Benešem a reorganizaci vlády podle komunistů, kteří fakticky převzali veškerou moc ve státě.¹⁸

2.2 *Období od roku 1948 do roku 1956*

Pro získání vlivu KSČ ve všech oblastech hrála zásadní roli centralizace. Silné zásahy do ekonomiky a největší míra zestátnění v celé Evropě za třetí republiky připravily půdu pro drastičtější zásahy do hospodářství.¹⁹ Veškerá výroba byla postupně převedena do vlastnictví státu, probíhala likvidace živnostnictva a v souladu s přeorientováním země na průmyslovou výrobu, přesun pracujících do tohoto sektoru. I přesto, že se Československo nacházelo ve vyspělosti hospodářství před ostatními zeměmi východního bloku, bylo nuceno soustředit těžiště výroby do zbrojního a strojního průmyslu. Navázání země na méně vyspělý trh, který zároveň dodával i méně kvalitní zboží, a marginalizace důležitosti lehkého průmyslu a služeb se projevily poklesem životní úrovně obyvatelstva.²⁰

I přes znalost katastrofálních výsledků kolektivizace v SSSR byla intenzivně realizována také v Československu. Zakládání jednotných zemědělských družstev provázely nemalé obtíže související zejména s nekvalifikovaným vedením, neschopností obhospodařit velké množství půdy nuceně opuštěné sedláky a nedostatkem technického vybavení.²¹ Jednou z příčin rozvratu zemědělské výroby byl útok na sedláky jako kulturní skupinu. Tito kvalifikovaní hospodáři byli nejruznějšími způsoby perzekvováni jak hospodářsky, tak sociálně. Některým byla znemožněna činnost v zemědělství, zabrán majetek a část z nich dokonce skončila před soudy, které vynášely i tresty smrti. Někteří naopak vstupovali do vznikajících JZD. Špatný způsob obnovy válkou a odsunem

¹⁷ Tzv. generální zkouškou na únorový převrat bylo vyústění politická krize na Slovensku v listopadu 1947, kdy byla DS po systematických útocích ze strany vedení KS obviněna z krytí a účasti na spiknutí a byla zatlačena do izolace

¹⁸ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. s. 591-601

¹⁹ Tamtéž, s. 573

²⁰ Tamtéž, s. 632

²¹ JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. Moderní dějiny (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-902-7. s. 57

poznamenaného zemědělství zapříčinil, že přidělový systém byl zrušen až s měnovou reformou v roce 1953.

Protežování určitých skupin obyvatelstva, především dělnictva, a snahy o likvidaci jiných skupin, které narušovaly představu o nové společnosti, vedly v Československu k velkým sociálním přeměnám. V prvním desetiletí kladl režim velký důraz na aktivní participaci obyvatel při budování socialismu, zejména období do roku 1956 charakterizují oslavy, manifestace, stavby mládeže či socialistické soutěžení.

V ostrém kontrastu s nadšeným budováním a mnohdy násilným vyjadřováním souhlasu s totalitním režimem byla perzekuce nepohodlných občanů a zejména zinscenované politické procesy. Navzdory představě dělnické třídy, jako opory režimu, tvořili v prvních letech komunistické diktatury zhruba 1/3 odsouzených v táborech nucených prací dělníci.²² Politické procesy vrcholící na počátku 50. let však postihly zejména členy nekomunistických stran, křesťansky orientovanou a obecně nekomunistickou inteligenci. Účelem těchto procesů byla jednak likvidace významných příslušníků opozice, ale hlavně preventivní zastrašení obyvatelstva, které probíhalo na mnoha úrovních veřejného života. Atmosféra strachu vyvrcholila v roce 1952, když se zrak komunistické zvěle obrátil do vlastních řad a v procesu s imperialisticko-titovsko-sionistickým centrem byl odsouzen bývalý generální tajemník strany Rudolf Slánský.²³

Problémy způsobené bezohlednými a nesystematickými změnami se projeví brzy po únorovém převratu. Velký růst ekonomiky očekávaný od první pětiletky zahájené roku 1949, se dostavil pouze v několika protežovaných oblastech. Stagnace se projevila již roku 1950 a jejími hlavními důvody byla likvidace celých průmyslových odvětví, zvýšení cen zboží a militarizace průmyslu v důsledku tlaku SSSR, nedostatek pracovních sil a problémy se zásobováním vyvolané rozvratem zemědělské výroby.²⁴

Řešením vzniklé krise se stala měnová reforma, zahájená 1. 6. 1953 za přísných bezpečnostních opatření. V mnoha městech a průmyslových závodech vyvolala protesty,

²² HEUMOS, Peter. *Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!: dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006. Česká společnost po roce 1945. ISBN 80-7285-075-X. s. 21

²³ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. s. 644

²⁴ PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. s. 46-49

z nichž největší proběhly v Plzni. Perzekuce (často mimosoudní) postihla stovky lidí, přesto stabilita režimu nebyla narušena.²⁵

Smrt Josifa Stalina v březnu roku 1953 vedla ke snížení napětí ve společnosti a k omezení mezinárodní konfrontační politiky. V září byla po kritice a nátlaku Moskvy přijata nová linie uplatňovaná v hospodářské a později částečně i politické praxi, označovaná jako nový kurz. Militarizace ustoupila do pozadí a nahradily ji otázky zvyšování životní úrovně obyvatel. Od konce roku 1953 zaznamenáváme konstantní růst životní úrovně obyvatel spojený s navýšením mezd a snížením cen zboží.²⁶

Poslední monstrproces, konkrétně se slovenskými buržoazními nacionalisty, proběhl v roce 1954, následující rok začala pracovat Barákova komise, která se zabývala vyšetřováním chyb z období kultu osobnosti. Její činnost sice vyústila v propuštění některých odsouzených, ale v 97 % uznala rozsudky za oprávněné.²⁷

V zemědělství docházelo od roku 1953 k čtenějšímu vystupování pracujících z JZD, způsobenému mimo jiné mylným výkladem projevu Antonína Zápotockého. Tento trend pokračoval i v následujících dvou letech, v některých oblastech nejevili zájem o vstup do družstev ani komunisté. Pokračující socializace venkova se projevovala hlavně snahou o přechod družstev na vyšší výrobní typ.²⁸

Na poli mezinárodních vztahů se významným posunem stala konference čtyř velmocí konaná v Ženevě v červnu roku 1955. I když nebyla naplněna očekávání politických změn, symbolický význam setkání velmocí po deseti letech byl nepopíratelný. Tzv. duch Ženevy, značící určitý pozitivní krok v mezinárodních vztazích ale ochladl již následujícího roku na podzim angažováním států v Suezské krizi.²⁹

²⁵ JIRÁSEK, Zdeněk a Jaroslav ŠŮLA. *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Praha: Svítání, 1992.

²⁶ PERNES, Jiří. Rok 1953 v Československu. *Paměť a dějiny*. [online] 2013, 3 (13-17) [14.5.2022] Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1303/015-031.pdf>

²⁷ BLAIVE, Muriel. *Promarněná příležitost: Československo a rok 1956*. Praha: Prostor, 2001. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260053-2. s.103-105

²⁸ DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh). s. 72 a 88

²⁹ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. s. 617

3 Proměna kultury v Československu po roce 1945

Výraznou změnu v kulturním prostoru zaznamenáváme již těsně po válce, kdy z něj následkem holocaustu mizí většina židovských autorů, vlivem odsunu Němců je zpřetrhána dlouholetá německá tradice a v neposlední řadě dochází k oslabení vlivu katolických autorů. Následkem války se mění pohled na moderní umění, jež bylo zavrhováno spolu se starou epochou, a to v mnoha státech Evropy.³⁰ V Košickém vládním programu schváleném 5. 4. 1945 je zakotven požadavek na zlidovění kultury a závazek na zesílení slovanské orientace, zejména na SSSR.³¹ Období mezi lety 1945-1948 lze charakterizovat jako dobu hledání nového pojetí umělecké tvorby. Profilují se skupiny intelektuálů, kteří se sice z větší části řadí k levici, ale mají rozdílné názory na socialistickou přeměnu společnosti, zideologizování umění a jeho ovlivnění politikou.³² V roce 1946 se řada umělců zapojila do manifestu *Májové poselství kulturních pracovníků českému lidu*, ve kterém demonstruje souhlas s programem komunistické strany. Na I. sjezdu Syndikátu českých spisovatelů se také většina tvůrců přihlásila k socialismu, ale spory mezi jednotlivými skupinami předznamenaly rozštěpení kulturní obce na dva vzdalující se tábory, které se zanedlouho spojily v Kulturní jednotu, jejíž fungování však také bylo provázeno četnými roztržkami.³³

Opoziční hlasy k novému ideologickému pojetí kultury zaznívaly zejména na stránkách *Dneška* vedeného Ferdinandem Peroutkou a z *Obzorů* Ivo Ducháčka a Pavla Tigrida. Dále také z *Kritického měsíčníku*, jehož vydavatelem byl Václav Černý. Opozicí k těmto týdeníkům byl hlas Gustava Bareše z časopisu *Tvorba*, články *Kulturní politiky* vydávané *Činem* a *Rudé právo*.³⁴

Komunistická strana získala vliv na poli mediální politiky díky obsazení ministerstva školství Zdeňkem Nejedlým a ministerstva informací Václavem Kopeckým. V čele třech důležitých odborů tohoto ministerstva ovlivňujících média stáli významní umělci, kteří byli členy komunistické strany: František Halas vedl publikační odbor, Ivan

³⁰ CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. s. 24

³¹ [online]. [29.3.2022] Dostupné z: http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf

³² CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. s. 49

³³ Tamtéž, s. 56-62

³⁴ KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8. s. 123-124

Olbracht rozhlasový odbor a Vítězslav Nezval filmový odbor; pouze v čele tiskového odboru stál národní socialista František Bauer.³⁵

Posledním výrazným svobodným vystoupením mnoha různorodých skupin umělců byla setkání věnovaná mladé poesii, organizovaná Uměleckou besedou v listopadu 1947.³⁶

3.1 *Období od roku 1948 do roku 1953*

Novou etapu československé kultury symbolicky zahájilo poselství z 25. 2. 1948, ve kterém se přední kulturní činitelé přihlásili o svůj podíl „*na tomto velkém národním díle*“ a vyjádřili touhu stát se po boku pracujícího lidu „*svědomím národa*.“ Toto poselství končí provoláním: „*Kupředu, zpátky ni krok!*“³⁷

Prvním velkým shromážděním, manifestujícím souhlas kulturních pracovníků s novou politickou situací byl Sjezd národní kultury, který se konal v dubnu roku 1948. Z úst většiny řečníků zazněly radostné projevy plné optimismu, jejichž společným jmenovatelem bylo odsouzení starého světa i s jeho uměním a požadavek nové jednotné a plánované kultury. Označení předválečného umění za elitářské zcela odpovídá potřebě nového režimu postavit starý svět do opozice vůči radostné přítomnosti a budoucnosti lidové kultury.

Současně s radostnou atmosférou nového budování byly realizovány velké čistky ve všech sférách veřejného života. Velmi silně postihly také kulturní oblast, ze které byly důsledně vyloučeni tvůrci, jejichž tvorba či názorová orientace nezapadaly do nové politické orientace Československa. Nemálo autorů se po těchto zásazích stáhlo do svých ateliérů, začalo psát do šuplíku nebo se soustředilo na méně angažované obory, například ilustrátorství, překladatelství či tvorbu pro děti.³⁸ Někteří umělci však raději zvolili emigraci. Zároveň s perzekucí osob byly rušeny nebo slučovány nejrůznější organizace, spolky a periodika. Rozsáhlé změny se postupně dotkly jak tisku celostátního, tak oblastních periodik. Již v roce 1948 zanikly stovky titulů. Největším nákladem vycházely

³⁵ Tamtéž, s. 116

³⁶ CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. s.64

³⁷ Jihočeská vědecká knihovna v Českých Budějovicích [online]. [2.4.2022] Dostupné z: <https://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:17e71d80-0a1b-11dd-a52c-000d606f5dc6?page=uuid:23670740-080b-11dd-afd0-000d606f5dc6>

³⁸ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998. Malá řada kritického myšlení. ISBN 80-7215-055-3, s. 373

deníky KSČ, Rudé právo a Nová Svoboda.³⁹ Vyloučení umělců z veřejného života bylo provázeno jejich aktivní dehonestací, v tomto smyslu zazníval agresivní tón zejména z časopisů Nový život a Tvorba, kde byl pranýřován například Jiří Kolář.⁴⁰

Po výrazných projevech nesouhlasu s politickým vývojem v Československu, které vystoupily na povrch na XI. všesokolském sletu a při pohřbu Edvarda Beneše, byl na konci roku 1948 vyhlášen „ostrý kurz proti reakci“. V souvislosti s ním byla řada spisovatelů perzekvována a někteří i uvězněni. Ostrým kursem byla zahájena přestavba kultury, na které se významně podílela nově založená Kulturní rada ÚV KSČ. Následně proběhla řada administrativních změn, mezi nimi například rozpuštění Syndikátu českých spisovatelů a jeho nahrazení Svazem československých spisovatelů. Změny zasáhly také do praktického tvůrčího procesu, spisovatelé byli posíláni do dělnického prostředí a na výjezdy do komunistických zemí. Zájmu neunikli ani začínající autoři, pro které byli pořádány speciální konference.

Souběžně se změnami v kulturním prostoru probíhaly boje mezi křídly kulturní politiky, které vyvrcholily po pádu Rudolfa Slánského. Po jeho odsouzení získalo převahu nad nejdogmatičtější skupinou mladých autorů kolem Gustava Bareše křídlo Ladislava Štolla, Václava Kopeckého a Vítězslava Nezvala.⁴¹ Boj byl veden také na půdě svazu spisovatelů, kde byli Bareš s Reimanem donuceni opustit svoje pozice. Změny v kultuře byly stejně jako v dalších oblastech, prezentovány jako „náprava škod spáchaná Slánským a jeho bandou“.⁴²

3.1.1 Socialistický realismus

Metodou, která se zásadním způsobem otiskla do kultury 1. poloviny 50. let, je socialistický realismus.⁴³ Po vzoru Sovětského svazu, kde byl vyhlášen na 1. všesvazovém sjezdu sovětských spisovatelů v roce 1934 a specifikován Maximem Gorkým a A. A. Ždanovem, byl po únoru 1948 přijat také v Československu. Jeho přijetí jako závazné umělecké normy navazuje na řadu diskusí a sporů o politicky angažovaném umění,

³⁹ KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. S. 145-146

⁴⁰ CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. s. 75

⁴¹ Tamtéž, s. 74-84

⁴² Tamtéž, s. 97 a 98

⁴³ Definice podle Maxima Gorkého: Úkolem socialistického realismu je zachytit realitu v její revoluční podobě

vedených v Československu od 20. let 20. století.⁴⁴ Vznik socialistického realismu byl podnícen potřebou vlastní ideologicky zaštitěné metody, která by zaručila kontrolu státní moci nad kulturou, zároveň byl zformován i podle předchozích tradic sovětské literatury.⁴⁵ Jeho ústředním znakem je lidovost, stranickost a ideovost. Zlidovění kultury s sebou přineslo ochuzení a celkově vyprázdňení kulturního prostoru od jiných než realistických projevů.

Kdo jsou tedy hrdinové socrealistického románu? V souladu s obrazem socialistického realismu konstituovaném na I. všesvazovém sjezdu sovětských spisovatelů jsou to „*aktivní budovatelé nového života: dělníci a dělnice, kolchozníci a kolchoznice, členové strany, hospodářští inženýři ... pionýři.*“⁴⁶ Jinými slovy „hrdinové všedního dne“, se kterými se čtenáři denně setkávají v tisku, kde tito hrdinové budují, překračují plán, plní závazky, sejí a sklízí. Takovýto typ až nepříjemně kladného hrdiny můžeme nalézt v románu F. K. Sedláčka *Louisiana se probouzí*,⁴⁷ nebo v románu *Traktor* od Jana Janíka.⁴⁸ Vzorový román socialistického realismu, který se dočkal i zfilmování Otakarem Vávrou, *Nástup* od Václava Řezáče je tematicky bohatší, a kromě klasického socrealistického motivu-příchodu hrdiny do rozvráceného prostředí, které svým silným duchem přetvoří v prosperující společnost, nabízí čtenářům i dobrodružné prvky, které ho dělají čtenářsky zajímavějším.⁴⁹ Motivem často se objevujícím v socrealistické literatuře je adorace technického pokroku, který souvisí s častým zobrazováním zemědělského nebo průmyslového prostředí. Erotické nebo milostné projevy se stávají nežádoucími, láska je často redukována na abstraktní cit, např. ke komunistické straně nebo k socialistické vlasti.⁵⁰

⁴⁴SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Academia, 2017. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2703-0. s. 28

⁴⁵ Tamtéž. s.78

⁴⁶ ŽDANOV, Andrej Aleksandrovič. *O umění*. Praha: Orbis, 1949. s. 14–15.

⁴⁷SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. s. 370

⁴⁸ Tamtéž, s. 345

⁴⁹ Tamtéž, s. 350-351

⁵⁰ LANGEROVÁ, Marie. *Symboly obludnosti: mýty, jazyk a tabu české postavantgardy 40.-60. let*. [Praha]: Malvern, 2009. ISBN 978-80-86702-66-7. s. 318

Významnou funkcí socialistické literatury, kterou můžeme nalézt jak v próze, tak v poesii, zřejmě nejvíce na nás ale působí skrze publicistický tisk, je funkce apelativní.⁵¹ Tato funkce je spojena s obecně agresivním rázem kultury socialistického realismu. Tento agresivní tón byl na počátku 50. let způsoben i vyhocenou politickou situací, která se do podoby kultury i publicistického jazyka nutně promítla. Dalším rysem socialistické kultury je ideologizace literatury a obecně veřejného prostoru. Ideologie klade silný důraz na kolektiv, až jako člen masy se člověk stává důležitým. Podle vyjádření Ladislava Štolla má být socialistický realismus „*emotivní propagací politické ideologie*.“⁵²

3.1.2 Hlavní motivy kultury 1. poloviny 50. let

Literární a publicistická tvorba zprostředkovávala a vytvářela základní motivy a mýty, na nichž komunistická moc stála. Jedním z těchto znaků je vize šťastné budoucnosti, která ji v podstatě jinou, než šťastnou nepřipouštěla. V souvislosti s budoucností je rozvíjen obraz Sovětského svazu jako ráje a jeho budoucího nastolení u nás.⁵³ Často využívaným je motiv mládí, které je při spojení s komunismem a bojovností vnímáno jako mládí ducha. Významnou roli hraje v komunistické rétorice ostrá polarizace, jejímž typickým příkladem je socialistický svět jako svět mírové práce a západ jako svět příprav na válku.⁵⁴ V souladu s tímto agresivním pojetím míru je neustálé zdůrazňování potřeby o něj bojovat. Tento zápas ztělesňuje například demagogická kampaň proti mandelince bramborové, tj. proti imperialismu, která byla zahájena bojovným prohlášením k občanům 28. 6. 1950. Mandelinka se zde stala symbolem „*odporných vlastností*“ západu.⁵⁵ Základním předpokladem směřování k míru a šťastné budoucnosti je „*projekt*“ nového člověka, tím pádem i nového literárního hrdiny.

Situace v poesii v mnohém navazuje na poválečné básnické vyjádření, ke kterému František Hrubín poznamenává: „*... byly to slavné dny, patos byl v jejich samém základu*.“ Zdrojem patosu nebyla jen tragičnost druhé světové války, ale také euforie z osvobození,

⁵¹ SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. s. 127

⁵² ŠTOLL, Ladislav. *Literatura a kulturní revoluce*: in Literární noviny s.8, č. 10, 1959

⁵³ MACURA, Vladimír. *Šťastný věk: Symboly, emblémy a mýty 1948-1989*. Praha: Pražská imaginace, 1992. ISBN 80-7110-100-1. s. 8-9

⁵⁴ Tamtéž, s. 14-19

⁵⁵ Tamtéž, s.30

oslava Rudé armády a Sovětského svazu.⁵⁶ Síla tohoto okamžiku sytila poesii patosu a velkými gesty do únorového převratu, kdy tuto úlohu převzaly i jiné vzory.

Jakýmsi kánonem hodnocení československé poesie se stal knižně vydaný referát Ladislava Štolla *Třicet let bojů za českou socialistickou poesii* pronesený na konferenci SČSS v lednu 1950. Štoll zde vyzdvihuje zejména St. K. Neumanna a Jiřího Wolkeru, naopak kritice je podroben, mimo jiné, František Halas.⁵⁷ Snahy o jeho rehabilitaci a opětovnou dehonestaci můžeme sledovat v průběhu 50. i 60. let.

Kromě nové socialistické prózy a poesie měly výchově nového čtenáře napomáhat ideologicky motivované výchovné kampaně, například Fučíkův odznak, tzv. tuchlovické hnutí⁵⁸ nebo akce Pracující do literatury, jejíž výsledek přinesl organizátorům spíše zklamání.⁵⁹ Dále samozřejmě besedy s autory a masová propagace některých klasiků české literatury (Jiráskovská akce). Na adoraci některých starších českých autorů se významně podílel Zdeněk Nejedlý, který svým ideologicky pokřiveným sentimentálním vlastenectvím odsoudil řadu autorů k dočasnému zapomnění a jiné vyzvedl do přehnaných výšin. Do druhé skupiny patří zejména Jiří Wolker, Alois Jirásek,⁶⁰ Vítězslav Hálek, Karolína Světlá a J. K. Tyl.⁶¹

Součástí boje o novou kulturu byly také dehonestáční akce a kampaně, které měly občany upozornit na nežádoucí jevy v kultuře a zároveň vymezit jasné hranice. Například kampaně proti formalismu a kosmopolitismu⁶² nebo strukturalismu, v jejichž rámci byla likvidována estetika jako obor.⁶³ Dále proti západní úpadkové literatuře, brakové literatuře, či proti konkrétním spisovatelům, kteří upadli v nemilost z nejrůznějších důvodů.

V hudbě první poloviny 50. let byla mimo kantát a oper v rámci socialistického realismu velmi rozšířená masová píseň. Pro tento typ písně je typické využití a ideologizace folkloru. Jejím čelním tvůrcem byl významný skladatel a dlouholetý předseda

⁵⁶ CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. s. 50

⁵⁷ Tamtéž, s. 108

⁵⁸ JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host, 2004. Teoretická knihovna. ISBN 80-7294-129-1. s.208

⁵⁹ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. s.367

⁶⁰ S masovou propagací Aloise Jirásky souvisí tzv. Jiráskovská akce doprovázená řadou výstav a edukačních aktivit

⁶¹ ČORNEJ, Petr. Význam časopisu *Var* pro naši literaturu 1948-1953. *Česká literatura*. [online]. 1975, 6(552-554) [21.3.2022] Dostupné z: <https://www.jstor.org/stable/43743279?seq=2>

⁶²KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. s. 296

⁶³ Tamtéž, s. 333

Svazu československých skladatelů Václav Dobiáš. Masové písně z jeho tvorby jsou zároveň považovány za jeden z nejkvalitnějších uměleckých projevů socialistického realismu, píseň *Buduj vlast, posílíš mír* byla v roce 1950 oceněna Mezinárodní cenou míru.⁶⁴

Jak jsem již zmínila, jednou z možností „úniku“ z pout ideologie byla tvorba pro děti. Po únoru 1948 se tématem nové dětské literatury stává kolektivní život, dětský hrdina často ztrácí osobité rysy a vyzdvihována je zejména tzv. pionýrská a školní próza.⁶⁵ Tento typ literatury byl na vrcholu mezi lety 1950-1953.⁶⁶ I v básnické tvorbě reagující na soudobou realitu často najdeme neobratné a schematicky vystavěné básně.⁶⁷ Tvorba podle zásad socialistického realismu je však jen jednou částí literární tvorby pro děti. V 50. letech vychází řada tradičních pohádek od starších českých autorů, například *Národní báchorky a pověsti* od Boženy Němcové (1950). Jsou vydávány předválečné příběhy renomovaných autorů pro děti a mládež, často však přepracované v duchu aktuálních potřeb, například román Františka Kožíka *Největší z pierotů* (1939, přepr. 1954), či *Malý Bobeš* (1931, přepr. 1950-52) J. V. Plevy, který se u dětí těšil velké oblibě. Zájem dětí se také soustředil na dobrodružnou literaturu, do které patří romány *Přítel domorodců* (1954), *Hoši s plnovousem* (1959) či *Honzíkova cesta* (1954) Bohumila Říhy.⁶⁸ Osobností, která významnou měrou utvářela povahu dětské poezie nejen v 50. letech byl František Hrubín. Za dlouhé období své tvorby vytvořil nespočet říkadel, popěveků, pohádkových knih, ale také zprostředkoval malým čtenářům pohádkové příběhy ze zahraničí. Na jeho poetiku navazuje například J. Čarek, F. Branislav, L. Čivrný či F. Nechvátal.⁶⁹

⁶⁴ JIRÁČEK, Jiří. Kulturní politika Svazu československých skladatelů v období socialistického realismu perspektivou Václava Dobiáše. in: *Paginae historiae: Sborník Národního archivu*, sv. 28, č. 1 2020, s. 135

⁶⁵ ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X. s. 35

⁶⁶ Lze sem zařadit například dětmi oblíbené příběhy Ferdy Mravence, které již před válkou vycházely v Lidových novinách. Mezi lety 1945-1951 je pak děti mohly nalézt na stránkách *Mateřídoušky*, po roce 1948, byly příběhy značně ideologicky zatížené a zobrazovaly často realie z života dospělých. s. 153

⁶⁷ Tamtéž. s. 66

⁶⁸ Tamtéž, s. 35-41

⁶⁹ Tamtéž, s. 61 a 66

3.2 *Období od roku 1953 do roku 1956*

Velmi brzy se začal projevovat negativní vliv byrokratizace a centralizace kultury a zároveň také vyčerpatelnost budovatelských námětů. Například v divadelnictví se požadavky na tvorbu nových angažovaných divadelních her ze strojírenského nebo zemědělského prostředí ukázaly jako dlouhodobě nerealizovatelné, protože o ně publikum nejevilo zájem.⁷⁰

Kritika tvorby socialistického realismu zaznívá již před rokem 1953, jedná se však o projevy ojedinělé, výrazně tlumené atmosférou strachu.

V letech 1948 až 1956 přežívala pod šedým povrchem řada myšlenek a kulturních směrů, jejichž výstavy bylo možné ještě před pár lety navštívit, a i když bylo obyvatelstvo vystaveno ideologické a propagandistické masáži, vzpomínky a vjemy, které ho po umělecké stránce formovaly v předchozích letech, nebylo možné vymazat. Ve výtvarném umění se začínají již od roku 1954 formovat tvůrčí skupiny, které se dočkají veřejných výstav po roce 1957, jedná se například o skupinu M 57, či Trasa 54.⁷¹

Závislost československé kultury na sovětské s sebou kromě negativních vlivů přinesla i pozitivní posuny, kterých by se československá kultura do roku 1953 sama neodvážila.⁷²

Od roku 1953 také dochází k pozvolné rehabilitaci satiry a obecnému úbytku inscenací sovětských divadelních her. V SSSR přispěly k oživení situace v poesii Ščipačovovy *Zpěvy lásky*, které byly vydány po záplavě bojovné lyriky v roce 1952.⁷³ V československé poesii měla podobný význam sbírka Milana Kundery *Člověk zahrada širá* vydaná v roce 1953.⁷⁴ Od tohoto roku začínají vycházet některé knihy dříve zapovězených a haněných autorů, například 1. svazek díla Jaroslava Seiferta a o dva roky později dokonce básně Jiřího Koláře. Pozvolna s oživováním styků se západem narůstá i uvádění západních filmů do kin.⁷⁵

⁷⁰ Tamtéž, s. 340

⁷¹ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. s 422

Skupinu M 57 tvořili mladí absolventi AVU, kteří se hlásili k odkazu moderní světové malby, vůdčí osobností uskupení byl malíř Josef Jíra, Trasa 54 bylo uskupení studentů VŠUP ovlivněných tvorbou Emila Fily

⁷² Tamtéž, s.299

⁷³ Tamtéž, s. 393

⁷⁴ KNAPÍK, Jiří. *V zajetí moci*. s. 237

⁷⁵ CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. s. 105

Tyto posuny jsou částečně následkem jistého uvolnění, potvrzeného na X. sjezdu KSČ přijetím „opatnického nového kursu“, kterému však nelze přikládat zásadní váhu, protože jeho program rozhodně nezpochybňoval předchozí stranickou linii. Tendence rozvolňování pojetí socialistického realismu potvrdil na konci roku 1954 II. sjezd sovětských spisovatelů.⁷⁶

V neposlední řadě reprezentuje měnící se atmosféru zakládání nových časopisů. Významným, zejména pro dění dalších let, se stává časopis *Host do domu* založený roku 1954 v Brně. V témže roce jsou na jeho stránkách Janem Trefulkou kritizovány verše Pavla Kohouta. V článku *O nových verších Pavla Kohouta*, se zabývá prominentností jeho svazáckých hrdinů. Jeho kritika rozpoutala poměrně ostrou polemiku, ke které se přidává Jan Skácel a obhájce Pavla Kohouta Jaroslav Bouček. Tento spor, který se dotýká mladého básnického ideálu, byl znakem určitého posunu v literární kritice. Dále zde vycházejí první básně Jana Zábrany a Jana Skácela. Časopis také znovu oživuje článkem Ludvíka Kundery debatu o díle Františka Halase.⁷⁷ Mladá básnická generace se seskupuje kolem časopisu *Květen* založeném v roce 1955, řadí se sem například Miroslav Florian, Václav Havel, Karel Šiktanc, Josef Brukner, Miloš Macourek, Vlasta Dvořáčková, Ivan Klíma, Arnošt Lustig, Josef Škvorecký, Ludvík Vaculík a kritici Milan Schulz a Josef Vohryzek. Na konci roku 1955 začíná vycházet časopis *Světová literatura*, jehož koncept byl navržen již o rok dříve. Jako redaktor zde do roku 1959 působí Josef Škvorecký. Pro velký zájem čtenářů byl několikrát zvyšován náklad časopisu, který roku 1966 dosáhl trojnásobku počátečního stavu.⁷⁸

Zajímavou diskusi rozproudila v červenci roku 1955 stať Milana Kundery *O sporech dědických* publikovaná na stránkách *Nového života*, ve které se Kundera zabývá osobitostí v literární tvorbě a návazností současné tvorby na předchozí českou kulturu. V literárních novinách na ni v květnu 1956 navázal Jiří Šotola článkem *O sporech dědických – kapitola druhá*.⁷⁹

Článek Jiřího Šotoly nás plynule přivádí k Literárním novinám, periodiku, které vzniklo v roce 1952 po zastavení časopisu *Tvorba*, v jejímž čele stál Gustav Bareš. Čtenářům *Tvorby* byl v posledním čísle vydaném 14. 2. 1952 doporučen nový kulturně-

⁷⁶ Tamtéž, s. 105

⁷⁷ Tamtéž, s. 108-110

⁷⁸ KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. s 418 a 424

⁷⁹ CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou*. s. 111

politický týdeník Literární noviny. Stejně doporučení si mohli čtenáři přečíst 8. 2. 1952 i v Lidových novinách, které vedl Jan Drda, ale kvůli velkým finančním problémům se jejich další fungování stalo neudržitelným. Atmosféru prvních dvou let fungování Literárních novin popisuje Milan Jungmann jako dusnou.⁸⁰ Prvním šéfredaktorem nového týdeníku byl zvolen František Branislav⁸¹, který ho vedl do června 1954, kdy ho vystřídal Jaroslav Pilař. Spolu s novým šéfredaktorem byla schválena i nová redakční rada.⁸²

4 Rok 1956 - otřes systému, či idejí ?

Rok 1956 se stal díky tajnému referátu N. S. Chruščova „O kultu osobnosti a jeho důsledcích“ rokem zlomovým, kterým symbolicky končí stalinistická éra. Polské povstání v Poznani (28. 6.) a revoluce v Maďarsku (23. 10. – 11. 11.) hluboce poznamenaly nejen vývoj v socialistickém bloku, ale v celé Evropě. Je možné považovat tento rok za zlomový i v Československu, kde k zásadním změnám zdánlivě nedošlo? Vývoj veřejné diskuse přinášející obraz o situaci v Československu budu sledovat na příkladu Literárních novin.

4.1 Začátek roku 1956 – období do XX. Sjezdu

V popředí politicko-ekonomických otázek stála na počátku roku 1956 druhá pětiletka, které je věnována velká pozornost hned v 1. novoročním čísle Rudého práva i v číslech následujících. Po dvou jednoletých plánech, které měly pomoci restartovat špatně fungující ekonomiku, je vyhlášení druhého pětiletého plánu v tisku prezentováno jako velký úspěch a další krok k rozkvětu a blahobytu. Další významnou lednovou událostí byl příjezd delegace ze SSSR a ostatních zemí Varšavské smlouvy na zasedání Politického poradního výboru, jež se konalo 28.–29. 1.⁸³ Na začátku února proběhlo plenární zasedání ÚV KSČ, které se věnovalo zejména otázkám zemědělství a zahraniční politiky. Nedlouho

⁸⁰ JUNGSMANN, Milan. *Literárky – můj osud: kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi*. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-182-5. s.10-13

⁸¹ Vlastním jménem František Blecha (1900-1968), básník, šéfredaktor LN 1952-1954 poté Nového života 1955-1958

⁸² JUNGSMANN, Milan. *Literárky – můj osud*. s. 21

⁸³ Rudé právo [online]. 1956 č.26, s. 1 [6.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1956/1/26/1.png>

po něm, 11. 2., odletěla delegace ÚV na XX. sjezd KSSS do Moskvy. Členy delegace byli Antonín Zápotocký, Antonín Novotný, Viliam Široký, Zdeněk Fierlinger a Rudolf Barák.

XX. sjezd KSSS konaný v Moskvě 14. - 25.2. je prvním mezníkem roku 1956, jehož reflexi v Literárních novinách, bych se chtěla věnovat. Nejprve bych však ráda shrnula nejdůležitější diskusní linie či příspěvky uveřejněné v LN do XX. sjezdu (do 7. čísla, 18. 2.).

Začátek roku 1956 probíhal v Literárních novinách ve znamení příprav na II. Sjezd československých spisovatelů, který byl naplánován na druhou polovinu dubna. Kritika v LN do XX. sjezdu KSSS se vyznačuje hlavně opakováním již známých a obecně přijímaných frází, jedná se především o potírání dogmatismu, schematičnosti a vulgarisátorství. Dalšími problémy, které autoři v časopise reflektují, jsou nedostatky v literární teorii a kritice, malá předsjezdová aktivita spisovatelů a problémové prvky sorealistického románu, například *apriornost*, tj. záměrnost či problematika kladného hrdiny.

V prvním čísle LN pokračuje diskuse ke sjezdu, započatá již v minulém roce v pravidelné rubrice Předsjezdová diskusní tribuna. V článku *Občan Brych*, se Sergej Machonin věnuje pravdivosti umělcova pohledu na život a zabývá se *apriorností*, jejíž kritika by mohla vést až k „*popření stranickosti jako nezbytně záměrného stanoviska*“. Stranickost ztotožňuje Machonin s pravdivostí. Polemizuje také nad tím, co je vlastně socialistický realismus.⁸⁴

V článku *Theorie, která svazuje*, uveřejněném v rámci Předsjezdové diskusní tribuny ve třetím čísle, se Antonín Jelínek⁸⁵ vyjadřuje k *Dědickým sporům*, a hlavně ke knize Miroslava Drozdy, *Boj KSR(b) o sovětskou literaturu a jeho ohlas u nás v letech 1917-1925*. Obě témata vyvolala zajímavé reakce již na konci roku 1955. Kniha mladého autora Miroslava Drozdy byla podrobena kritice na stránkách časopisu *Nový život* v prosinci roku 1955 V. Dostálem. Stejně tak zde byla na konci roku uveřejněna stať Milana Kundery *O sporech dědických*. Drozdovo dílo, bylo Dostálem v článku

⁸⁴ LN [online]. 1956 č. 1, s.1 [6.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/1/1.png>

⁸⁵ Literární kritik a historik (1930-2008), zabýval se tvorbou V. Nezvala, věnoval se také pedagogické činnosti, která mu byla po r. 1970 zakázána

Nehistorická historie označeno za knihu „naprosto neúspěšnou a zkreslující historii.“⁸⁶ Ani Jelínek nehodnotí dílo příliš kladně, z nedostatků knihy vyvozuje nutnost pro každého spisovatele vyrovnat se s „*theoretickým apriorismem, vulgarisací*“ a propracovat teorii realistického umění. V závěru recenze Jelínek oceňuje, že k nám „*konečně přicházejí volněji díla západních literatur jako plodná, nutná a vyspělá konkurence*“.⁸⁷

Ve čtvrtém čísle časopisu se v Diskusní tribuně věnuje František Vrba⁸⁸ tvůrčí svobodě, kterou charakterizuje jako „*uvědomělou aktivní činnost na základě poznané nutnosti*.“ Autocenzuru označuje za únik před svobodným projevem, zároveň ale naráží na oficiální cenzuru, kterou problematizuje. V závěru vyslovuje možnost spisovatelů stát se svědomím národa.⁸⁹

V diskusní tribuně pátého čísla Jiří Šotola znovu otevřel otázku Sporů dědických. Navazuje na Kunderův článek z Nového života, který se zabýval vztahem a návazností dnešního umění na umění předchozí epochy. Šotola hovoří o realistickém tvůrci, konkrétně básníkovi, který se může rozvíjet i studiem formalistické či dekadentní poesie, má z ní však čerpat to, co je potřebné dnešku.⁹⁰

Další pravidelnou rubrikou jsou Hlasy čtenářů k anketě LN, vypsané v prosinci minulého roku. Čtenáři odpovídali na dvě otázky: 1. Které české a slovenské knihy posledních deseti let vás zaujaly a proč. 2. Jaké jsou podle vašeho soudu nedostatky naší literatury? V každém čísle časopisu bylo zveřejněno několik nejzajímavějších odpovědí. Co se týká oblíbených děl, často se opakují tytéž knihy, nejčastěji následující: *Bitva*, *Nástup*, *Zářijové noci*, *Drevená dědina*, *Rudá záře nad Kladnem* a *Rušné dny*. Ohledně nedostatků současné literatury je paleta odpovědí pestřejší. Obecně si čtenáři stěžují na nedostatek nové literatury z „jejich“ prostředí, např. zemědělského či vojenského. Dále zde nacházíme kritiku schematičnosti, „*vulgarizace citovosti, přeexponovanosti funkce*

⁸⁶ Scientiae litterarum [online]. s. 1 [7.6.2022] Dostupné z:

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/108079/D_ScientiaeLitterarum_03-1956-1_14.pdf?sequence=1

⁸⁷ LN [online]. 1956 č. 3, s.6-7 [6.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/3/7.png>

⁸⁸ Publicista a překladatel (1920-1985) přispíval do mnoha časopisů, mezi lety 1962-1968 působil jako redaktor ve Světové literatuře

⁸⁹ LN [online]. 1956 č. 4, s.6 [6.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/4/6.png>

⁹⁰ LN [online]. 1956 č. 5, s.6 [6.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/5/6.png>

*socialistického člověka.*⁹¹ Někteří čtenáři se kriticky vyjadřují k absenci zobrazování běžných rodinných strastí, zdůrazňují, že život není jen budování. Čtenářka v šestém čísle LN dokonce kritizuje obecně optimistické vidění každodennosti v médiích a svádění pozornosti lidí jen na úspěchy.⁹² Čtenářská anketa je celkově zhodnocena v 15. čísle LN, jako cenný vhled do smýšlení čtenářů o současnou československou literaturu.

Mimo Diskusní tribunu zahájil Jiří Hájek⁹³ článkem *Jaký je náš literární tisk* debatu ohledně časopisu Květen, jehož krátké působení hodnotí převážně negativně. Zejména nesouhlasí s oslavou Šrámkových děl Stříbrný vítr a Léto. Dále kritizuje literární časopisy za nečinnost a neúčast v předsjezdových diskusích. Také nesouhlasí s tzv. druhou koncepcí literatury časopisu Nový život, která podle něj „*vyrůstá z představ, že vývoj literatury je spontánní*“.⁹⁴ Časopis Květen je také terčem kritiky autora písíciho pod zkratkou M. S. za negativní recenze obecně kladně přijatých her Inteligenti a Umění odejít.⁹⁵ Obhajoby Května se ujímá Bohuslav Březovský v článku *O autorech začínajících i nezačínajících*, kde reaguje na Jiřího Hájka a zdůrazňuje kvalitu časopisu a zmiňuje řadu zajímavých a podnětných článků, recenzí a kritik.⁹⁶

Poslední velkou událostí v tomto krátkém období je konference o díle St. K. Neumanna, kde vystoupil se sedmihodinovým referátem Jiří Taufer,⁹⁷ a která byla v podstatě oslavou Neumannova díla a osobnosti. Zhodnocena byla v několika člancích, jejichž součástí byly i úryvky z diskuse. Pro ilustraci předsjezdové situace je zajímavý názor vyslovený v článku *S otevřeným hledím*, kde autor kritizuje „*nerozvinutí diskusí a konečné demonstrování shody i tam, kde právě začínala plodná a potřebná neshoda.*“⁹⁸

⁹¹ Tamtéž, s. 3

⁹² LN [online]. 1956 č. 6, s.8 [6.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/6/8.png>

⁹³ Publicista, literární a divadelní kritik (1919-1994), za války byl vězněn v koncentračním táboře a působil v komunistickém odboji, byl redaktorem a šéfredaktorem v řadě časopisů, později vyučoval na FFUK

⁹⁴ LN [online]. 1956 č. 3, s.6-7 [6.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/3/7.png>

⁹⁵ Tamtéž, s.8

⁹⁶ LN [online]. 1956 č. 5, s.7 [6.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/5/7.png>

⁹⁷ Politik, překladatel a spisovatel (1911-1986), jeden z tvůrců poúnorové kulturní politiky, z ruštiny přeložil celé dílo Majakovského

⁹⁸ LN [online]. 1956 č. 5, s.1 [6.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/5/1.png>

Na blížící se XX. sjezd KSSS reagují články *Svět hledí k Moskvě* a *Naděje světa* s oslavnou politickou tematikou. V šestém čísle je také otištěn článek *Zobrazit thema současnosti*, kde sovětsí spisovatelé shrnují své kulturní závazky pro šestou pětiletku.

4.2 Mezi dvěma sjezdy⁹⁹

4.2.1 XX. Sjezd KSSS (14. - 25. 2.)

Poslední, tj. XIX. sjezd KSSS se konal v říjnu roku 1952 a byl zároveň poslední událostí, kde veřejně vystoupil J. V. Stalin, a to až v jeho samotném závěru. Ve svém projevu rozhodl o rozšíření vedení státu na 25členné předsednictvo, které tvořila řada nových tváří. Po jeho smrti nastaly v SSSR mocenské boje, z nichž vyšel jako vítěz Nikita Chruščov. Na jeho popud byla vybrána 4členná komise pro vypracování zprávy *O kultu osobnosti a jeho důsledcích*, jejíž činnost byla schválena 31. 12. 1955. Předsedou této komise byl zvolen Stalinův spolupracovník historik Petr Pospělov. Chruščovovým cílem bylo prostřednictvím zprávy zbavit sebe i své spolupracovníky spoluviny za Stalinovy zločiny a zároveň některé vybrané kompromitovat a následně odstranit z vedoucích funkcí. Referát byl Chruščovem přečten poslední den sjezdu a po jeho přednesení nebyla otevřena diskuse a sjezd byl ukončen. Projevu bylo přítomno 1436 delegátů KS. Posléze zveřejněný obsah byl sekretariátem schválený a upravený záznam, takže není jasné, co konkrétně Chruščov 25. 2. před shromážděním přednesl.¹⁰⁰

4.2.2 Posjezdový vývoj v Československu

Historici se obecně neshodují v tom, kteří delegáti východního bloku byli přítomni tajnému projevu. Jedna z hypotéz uvádí, že československá delegace, konkrétně V. Široký, A. Zápotocký a Z. Fierlinger, se do Československa vrátila následující den po ukončení sjezdu, pravděpodobně bez znalosti obsahu tajné zprávy. Ta byla zprostředkována pouze prvnímu tajemníkovi KSČ Antonínu Novotnému, který z tohoto důvodu zůstal společně s Rudolfem Barákem v Moskvě déle.¹⁰¹ Některé zdroje však hovoří o tom, že písemný

⁹⁹ LN [online]. 1956, název úvodníku z 15. č.

¹⁰⁰ VEBER, Václav. XX. sjezd KSSS a jeho místo v dějinách bolševismu s. 1-8

¹⁰¹ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. Brno: Barrister & Principal, 2005. ISBN 80-86598-98-5. s. 369

záznam zprávy byl Československým funkcionářům poskytnut ještě 25. 2. večer, tudíž by měla celá delegace možnost seznámit se s ním ještě před odletem její části domů.¹⁰²

Poté, co bylo politbyro ÚV KSČ seznámeno se závěry sjezdu 27. 2., byl Viliam Široký pověřen vypracováním směrnic pro posjezdovou debatu. Kult osobnosti v nich v podstatě nezmiňoval. Po návratu Novotného a Baráka z Moskvy byly směrnice projednávány na zasedání politbyra. Sám Novotný k situaci dodává, že všichni první tajemníci KS zemí východního bloku byli v Moskvě po seznámení se zprávou instruováni informovat o ní vnitrostranicky¹⁰³ a zároveň se v posjezdové debatě neměli vyhýbat adresné kritice Stalina.¹⁰⁴ Pokud je tato informace pravdivá, lze si položit otázku, proč byla 1. fáze posjezdové debaty pojata rozpačitě a nekonkrétně a otázkou kultu osobnosti se podrobněji nezabývala. Zřejmě se zde výrazně promítl šok vysokých funkcionářů nejen z tak rázného odsudku Stalina, ale také ze samotného rozhodnutí Chruščova tyto informace zveřejnit. Důležitým faktorem, který jistě ovlivnil postoj vedení strany k zaujmutí stanoviska ke kultu osobnosti, byl strach z reakce obyvatel.

Ač byly informace o Chruščovově tajném referátu před obyvatelstvem tajeny, kritický duch XX. sjezdu byl ve stranickém tisku silně znát. Rudé právo, které obšírně informovalo o celém sjezdu zveřejnilo 19. 2. projev A. I. Mikojana, který hned na začátku své řeči zdůraznil, že poté, co *dvacet let ... kvetl kult osobnosti odsouzený již Marxem a po něm Leninem ... v naší straně bylo po dlouhé přestávce vytvořeno kolektivní vedení.*“ Dále kritizuje špatné podmínky pro vědeckou práci, špatnou úroveň propagandy, nepřímou se také vyjadřuje k nedodržování zákonnosti v minulých letech. Hodnocení nedostatků uzavírá tvrzením: „*ÚV směle odhalil chyby a nedostatky nashromážděné za uplynulá léta a rázně přikročil k jejich napravování a odstraňování.*“ Kromě kritiky klade velký důraz na zdůraznění obnovení leninských zásad, jejichž návrat a důsledné uplatnění se objevuje téměř ve všech sjezdových referátech.¹⁰⁵ Velmi kritický projev, jež otisklo Rudé právo 22. 2., vyslovil také spisovatel M. A. Šolocho, který svou kritiku směřoval na sovětskou

¹⁰² PERNES, Jiří. Velké dějiny zemí koruny české XVII. (1948-1956) Praha: Paseka, 2022. ISBN 978-80-7637-214-6. s.654; také BÍLÝ, Matěj, Marián LÓŽI a Jakub ŠLOUF. *Nervová vlákna diktatury: regionální elity a komunikace uvnitř KSČ v letech 1945-1956.* Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4333-5.

¹⁰³ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa.* s.368

¹⁰⁴ BÍLÝ, Matěj, Marián LÓŽI a Jakub ŠLOUF. *Nervová vlákna diktatury.* s.236

¹⁰⁵ Rudé právo [online]. 1956, č. 19, s. 3-4 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1956/2/19/4.png>

literaturu a kulturu obecně. Ani další řečníci neskrývali nesouhlasný pohled na období Stalinovy vlády.

Určitý posun ve vnímání Stalina ještě před závěry XX. sjezdu KSSS ilustruje připomenutí výročí jeho úmrtí v letech 1954, 1955 a 1956 v Literárních novinách. Zatímco v roce 1954 nacházíme na první straně jeho velkou fotografii a také oslavný článek,¹⁰⁶ o rok později je vzpomínka k připomenutí jeho smrti zařazena až na 4. stranu a také její rozsah je o něco menší.¹⁰⁷ V roce 1956 je v 8. čísle LN (25. 2.) na desáté straně v rubrice Významná výročí v březnu uveřejněna jen krátká zmínka: „5. 3. zemřel Josif Vissarionovič Stalin.“ Stejnou připomínku, k níž je připojeno datum Stalinova narození pak najdeme také v 9. č. LN.¹⁰⁸ Ani skutečnost, že oslavná rétorika kolem Stalina přestávala být postupem času tak vyhrocená, nic nemění na tom, že odhalení jeho zločinů bylo pro veřejnost velkým šokem.

4.2.3 Posjezdová kampaň

1. fáze posjezdové debaty zahájené 5. 3. schůzemi stranických aktivů byla soustředěna hlavně na otázky týkající se ekonomiky a hospodářství. Debata se následně rozšířila i do nižších pater stranické struktury. Jejím obecným rysem však byla nespokojenost s podáváním polovičatých informací, zejména s vynecháním informací o Stalinovi. Lidé byli často informováni o tajném referátu ze zahraničního rozhlasu a měli zájem o objasnění vyslechnutých informací, o čemž svědčí vysoká účast na stranických schůzích.¹⁰⁹

Zejména Karel Kaplan přináší mnoho svědectví o různých názorech obyvatel na odhalení Stalinova kultu osobnosti, které se pohybují od deziluze a zklamání až po nedůvěřivost a odmítání nových odhalení.¹¹⁰ Tyto pocity provázelo rozhořčení nad malou informovaností referentů a jejich častou neochotou vést diskusi a odpovídat na dotazy občanů. Nejen k zavedení pořádku do posjezdové diskuse měl sloužit Novotného referát

¹⁰⁶ LN [online]. 1954, č. 10, s. 1 [8.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/10/1.png>

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 4

¹⁰⁸ LN [online]. 1956, č. 9, s. 10 [8.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/9/10.png>

¹⁰⁹ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. s.374

¹¹⁰ citace názorů obyvatelstva v knize *Kronika komunistického Československa, doba tání 1953-1956*

obsahující informace i o kultu osobnosti. Pronesen byl na zasedání ÚV KSČ 29. 3. a byla jím v podstatě zahájena druhá část kampaně. Referát byl velmi obsáhlý a až jeho třetí část zahrnovala některé informace z tajné zprávy. Jeho obsah měl být následně šířen v podobě brožury do nižších stranických pater. Zde se literatura opět rozchází, některé zdroje hovoří o výtahu z referátu, který byl navíc určen pouze pro krajské národní výbory.¹¹¹ Jiné nezmiňují, že by byl referát v brožurě nějak krácen, ani že by nebyl určen pro nižší stupně stranické hierarchie.¹¹² Od začátku dubna se tedy Novotného referát šířil mezi straníky. Konec vnitrostranické diskuse byl plánován na 20. 4., kdy měl referát začít šířit také tisk, ale jeho obsah unikl na západ, a tak byla vláda donucena přistoupit k tomuto kroku dříve.¹¹³

Konkretizování kultu osobnosti způsobilo silnější a odvážnější projevy kritiky, které vedení strany zaskočily. Mezi tyto projevy patřil i požadavek sebekritiky, který směřoval na vysoce postavené funkcionáře. Nejčastěji na ministra národní obrany Alexeje Čepičku a bývalé ministry národní bezpečnosti Ladislava Kopřivu a Karola Bacílka. V kultuře pak na Václava Kopeckého, Ladislava Štolla a Zdeňka Nejedlého.¹¹⁴ Již v průběhu dubna také přicházely na ÚV rezoluce s požadavkem na svolání mimořádného sjezdu KSČ, které vycházely z neochoty vedení strany vést kritickou diskusi.¹¹⁵

S datem začátku II. sjezdu spisovatelů se téměř kryje dubnové plénum ÚV KSČ, které proběhlo 19. - 20. 4. a kterým byla v podstatě ukončena druhá fáze diskuse. Předcházela mu schůze politbyra ÚV 17. 4., která se nesla ve znamení sebekritiky jeho členů a také projednávání dalšího směřování diskuse. Na plénu ÚV Novotný shrnul dosavadní průběh posjezdové diskuse, vznesenou kritiku hodnotil jako „*ostrou, ale většinou správnou*“. Samotní členové ústředního výboru v následující diskusi nejčastěji kritizovali byrokratismus, centralizaci, poměry v armádě, politické procesy, ale také některé členy politbyra – konkrétně Bacílka, Čepičku a Kopeckého. Dubnové plénum se stalo prvním kritičtějším vystoupením členů ÚV, tato kritika však nepřekročila rámec pasivního vyjmenovávání chyb a neměla v posjezdovém vývoji výraznější význam.

¹¹¹ BÍLÝ, Matěj, Marián LÓŽI a Jakub ŠLOUF. *Nervová vlákna diktatury*. s. 242-245

¹¹² KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. s 381 nebo HEMZA, Tomáš. *Rozhodující síla strany: aparát ÚV KSČ v éře Antonína Novotného (1953-1967)*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2019. ISBN 978-80-7308-950-4. s.112

¹¹³ BÍLÝ, Matěj, Marián LÓŽI a Jakub ŠLOUF. *Nervová vlákna diktatury*. s. 240

¹¹⁴ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. s 397-411

¹¹⁵ Tamtéž, s.416

Jediným postiženým funkcionářem, o jehož osudu ale bylo rozhodnuto již na schůzi politbyra, byl Alexej Čepička, jenž byl 20. 4. odvolán ze všech vládních funkcí.

V závěrečném usnesení pléna bylo rozhodnuto o přípravě decentralizačních opatření, konkrétně snížení počtu úředníků i úřadů, posílení zákonnosti, reformě hospodářského řízení a plánování a zlepšení komunikace mezi jednotlivými orgány státní správy.¹¹⁶ Tyto slibně znějící změny byly však často prováděny nedůsledně či pomalu a očekávání řady občanů neuspokojily. Poslední části posjezdové kampaně se budu ještě věnovat v další kapitole.

Předsjezdová debata se v Literárních novinách vyznačovala povětšinou abstraktní kritikou nedostatků československé kultury a literární práce za uplynulých deset let, následující období do II. sjezdu spisovatelů je obdobím kulminace podstatně konkrétnější kritiky, která následovala zejména po otisknutí projevu spisovatele M. A. Šolochova a vyvrcholila II. sjezdem spisovatelů.

Sérii úvodníků vztahujících se ke XX. sjezdu započal článek *V leninském duchu* v 8. čísle LN. Jeho autor zmiňuje obrovský dosah XX. sjezdu i pro Československo a rozebírá zejména ideologické problémy, v souvislosti s kterými cituje vyjádření D. T. Šepilova, který hovoří o „*odporu proti každému projevu dogmatismu, školometství, citátomanie a kultu osobnosti*“.¹¹⁷

Článkem, jehož obsah významně zasáhl do předsjezdových debat o stavu literatury, byl již zmíněný projev M. A. Šolochova, který se před zveřejněním LN objevil také v Rudém právu. Spisovatel zde vyslovuje rozhodný soud o stavu sovětské literatury, kterou nehodnotí příznivě. Zmiňuje vydání jen několika kvalitních děl za uplynulých dvacet let. K umělecké hodnotě nové sovětské literatury poznamenává: „*Naše literatura nezaujala vedoucí postavení proto, že by byla dosáhla nějakých vrcholů uměleckého mistrovství... ale proto, že my všichni...propagujeme ideje komunismu. Ať jen dnes nějaký spisovatel zkusí napsat dílo z pozice protikomunistické – jméno takového spisovatele upadne okamžitě v opovržení...vavříny nepatří tolik těm, kdo psali, jako té, která je inspirovala... naší rodné KS.*“ Další problém spatřuje Šolochov v častém schůzování ke škodě tvůrčí práce a

¹¹⁶ Tamtéž, s. 401-412

¹¹⁷ LN [online]. 1956 č. 8, s.1 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/8/1.png>

zejména v odtržení spisovatelů od života.¹¹⁸ Tento nešvar se stane, zejména pro jeho abstraktnost, často citovaným důvodem úpadku též československé literatury.

Soudím, že nejdůležitějšími příspěvky 9. čísla LN jsou články *Vraťme slávu černému umění* Jana Koutíka a *Několik poznámek k současné próze* Jiřího Svetozára Kupky¹¹⁹. Jan Koutík se zaměřuje na hodnocení polygrafického průmyslu, jehož úpadek popisuje velmi kriticky a konkrétně a v některých případech nabízí řešení situace. Ladění článku trefně vystihuje tato citace: „*Stávalo-li se dříve, že se udělal zmetek, stává se dnes, že se práce někdy i vydaří.*“¹²⁰ Podobné stížnosti na neutěšený stav polygrafického průmyslu a zejména na jeho konkrétní produkty nebyly v Literárních novinách výjimkou ani v předchozím sledovaném období.

Situaci ve Svazu československých spisovatelů rozebírá článek Jiřího Svetozára Kupky, který je součástí Předsjezdové diskusní tribuny. Kritizuje zde protežování určitých spisovatelů a reaguje na jejich osočování z pasivity, kterou zdůvodňuje tím že, „*nedostatky svazu vytvářejí atmosféru ubíjející diskusi.*“¹²¹ Na jeho vyjádření reaguje v dalším čísle LN opět v rámci diskusní tribuny člen ÚV SČSS Josef Sekera statí *Slovo k diskusím o činnosti SČS*, kde v podstatě práci svazu hájí. Za největší problém považuje „*málo času na řešení teoretických a ideologických úkolů*“ a vysvětluje, že sjezdem chce svaz vzniklé nedostatky odstranit.¹²²

Zajímavým příkladem kritiky cenzury je názor čtenáře v rubrice Hlasy čtenářů k diskusi LN. V reakci na článek Milana Jariše¹²³ o nutnosti znát i úpadkové literární směry, čtenář poznamenává, že to dnes není možné, pokud člověk nevlastní soukromou knihovnu: „*... nad touto oblastí poesie (prokletí básníci) je napjatá jakási tajemná rouška, nemluví se o ní, nevydává se, kritikové a literární pracovníci se tváří, jako by nebyla ... je*

¹¹⁸ LN [online]. 1956 č. 8, s. 8-9 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/8/9.png>

¹¹⁹ Spisovatel, publicista a dramaturg (1921-2017) pracoval v mnoha časopisech, v 70. letech spolupracoval s ČT

¹²⁰ LN [online]. 1956 č. 9, s. 2 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/9/2.png>

¹²¹ Tamtéž, s. 7

¹²² LN [online]. 1956 č. 10, s. 6 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/10/6.png>

¹²³ Vlastním jménem Martin Ležák, publicista a spisovatel (1913-1986), za války byl vězněn v koncentračním táboře, přispíval do mnoha literárních časopisů, od r. 1958 do r. 1959 byl šéfredaktorem Nového života

*nutno přestat s jesuitským ‚libri prohibiti‘.*¹²⁴ Je otázkou, zda v otištění této poměrně otevřené kritiky cenzurních praktik, hrál roli i příklad s jesuitskými censory, jako dědičným nepřítelem českého národa.

Jedenácté číslo časopisu začíná úvodníkem *Pro vítězství veliká a nová*, který je sice nepodepsán, ale spolupracovali na něm Milan Jungmann, Sergej Machonin a František Vrba stejně jako na úvodnicích v dalších číslech. Takto Milan Jungmann vzpomíná na jejich vznik: *„Já měl načtené sovětské noviny, kde oproti nám přece jen zavanul trochu svěžejší vzduch ... zdálo se nám, že ve svých textech dáváme průchod názorům nekonvenčním, odvážným a burcujícím nové myšlení.“* Jungmann dodává, že s odstupem času musel přiznat *„že z těchto úvodníků se dá vyčíst jen truchlivý stav našich myslí ... a nevědomost. V daném čase jsme ovšem my jednoocí působili mezi slepými jako ‚králové‘“.*¹²⁵ Úvodník z 11. čísla svým bojovným tónem skutečně vyniká i v kontextu předchozí kritiky. Autoři jednak shrnují nedostatky československé literatury, ale také dávají najevo, že očekávají jasnější informace o XX. sjezdu a rozhodný postoj strany k nastalé situaci.¹²⁶

V podobně bojovném duchu je napsán článek *Předsjezdové diskusní tribuny, Čeho je nám třeba* od Otakara Mrkvičky. Autor v něm hodnotí předchozí období československé literatury a dochází k závěru, že: *„... tato literatura se lidmi nezabývala, nebojovala. Její optimismus... byl v jejím programu.“* K předsjezdové diskusi (SČSS) poznamenává, že jak stohy dopisů v redakci, tak besedy se spisovateli potvrzují zklamání čtenářů z jejího průběhu. Opět zde přímo uvádí jednu z příčin povrchnosti nové literatury. *„Byl tu strach před chybami!“*¹²⁷ Dále 11. číslo LN referuje o přípravách na Konferenci o české próze chystanou na 19.–20. 3. a o setkání československých a polských spisovatelů v Tatrách.

Ve dvanáctém čísle měsíčníku nacházíme na první straně zkrácený referát Jiřího Hájka z konference o české próze. Opakuje se zde již mnohokrát zmíněný soud o československé literatuře posledních let a také důvody jejího zaostávání. Autor se odvolává

¹²⁴ LN [online]. 1956 č. 10, s. 7 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/10/7.png>

¹²⁵ JUNGSMANN, Milan. *Literárky – můj osud*. s. 34

¹²⁶ LN [online]. 1956 č. 11, s. 1 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/11/1.png>

¹²⁷ Tamtéž, s. 6

na tvrzení M. A. Šolochova o odtrženosti literatury od života. Mimo to se Hájek obsírně zabývá literární teorií.¹²⁸

Krátkým článkem Vaška Káni¹²⁹ *Kdo vlastně háčkuje?* pokračuje debata o fungování Svazu československých spisovatelů. Reakci Jiřího Sekery na kritiku SČSS považuje za nekritickou obhajobu svazu, ve které nedokázal plně osvětlit dlouhodobé třetí plochy. Káňa přidává ještě vlastní výtky, negativně vnímá zejména pasivitu „mistrů“ v předsjezdové diskusi.¹³⁰

Úvodník dalšího čísla je opět dílem trojice již zmíněných autorů. Za nejvážnější překážku rozvoje současného umění považují spisovatelé „*podvázání samostatného myšlení*“, které bylo způsobené mimo jiné tím, že „*protileninský kult osobnosti vedl k vytvoření celého žebříčku nejrůznějších autoritativních činitelů s posledním slovem.*“ Od kritiky tvůrčí atmosféry se dostávají k již dříve vyřčené myšlence o strachu z odlišných názorů a zklamání čtenářů, jejichž dopisy redakci často upozorňují na „*myšlenkovou chudost a jednostrannost*“ nové literatury. Kritika kultu osobnosti se odráží ve tvrzení o neudržitelnosti „*hromadění význačných kulturně-politických funkcí v jedné ruce.*“ Vyjádření o „*nečekaně mimořádném významu*“ sjezdu spisovatelů ilustruje vzrůstající očekávání a upřímný zájem o diskusi. XX. sjezd KSSS označují autoři za „*impuls pro začátek nové etapy i ve vývoji našeho umění.*“¹³¹

Ve 13. čísle časopisu se vrací kritika polygrafie v podobě souhlasných reakcí čtenářů-pracovníků polygrafického průmyslu na článek Jana Koutíka z 9. čísla.¹³² V Předsjezdové tribuně znovu reflektuje problémy SČSS Vojtěch Cach¹³³, jenž hovoří o

¹²⁸ LN [online]. 1956 č. 12, s. 1-3 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/12/3.png>

¹²⁹ Vlastním jménem Stanislav Řáda, spisovatel a publicista (1905-1985), za první republiky pracoval v dělnických profesích a zároveň přispíval do řady periodik, po 2. sv. válce byl významným autorem budovatelských div. her

¹³⁰ LN [online]. 1956 č. 12, s. 6 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/12/6.png>

¹³¹ LN [online]. 1956 č. 13, s. 1 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/13/1.png>

¹³² Tamtéž, s. 2

¹³³ Spisovatel a dramaturg (1914-1980) autor mnoha ideologicky zatížených divadelních a rozhlasových her

nevýznamném postavení spisovatelů v rozhodovacím procesu. Je nespokojen s neutrální diskusí a vyjadřuje skepsi k významu sjezdu.¹³⁴

Na šesté straně 13. čísla jsou otištěny příspěvky referentů z konference o české próze, z nichž bych vyzvedla projev Milana Jariše. Ten shrnuje řešení a zamlčování nešvarů jak v literárním procesu, tak v běžném životě a zároveň upozorňuje na fakt, že spisovateli mohla hrozit za kritiku nedostatků represe.¹³⁵

Ve 14. a 15. čísle se významně odráží živá debata o závěrech XX. sjezdu KSSS. Tématem úvodníku ze 7. 4. je mimo jiné úroveň kritické žurnalistiky, kterou se podle autorů zabývali nekompetentní lidé, následkem čehož utrpěla její kvalita. Dále zdůrazňují potřebu plurality názorů a individuálního přístupu. V souvislosti s potřebou uvolnění zažitých schémat diskuse, kritizují oslavnou rétoriku konference o díle St. K. Neumanna.¹³⁶ V úvodníku následujícího, tedy patnáctého čísla je důkladné kritice podroben SČSS, jehož vedení je obviňováno z podílu na „*sektářských metodách*.“ Na druhou stranu je Svazu přiznáno i mnoho pozitivní práce. Níže se autoři opět navrací k problematice kultu osobnosti vyjádřením, že: „*se stával dokonce kritériem spolehlivosti a věrnosti socialismu*.“¹³⁷

I ve 14. čísle LN jsou zaznamenány příspěvky z konference o próze, zmínila bych zde především úryvek z referátu Milana Jungmanna, který kritizuje denní tisk za to, že: „*běží dál ve vyježděných kolejích osvědčené propagační šablony*“ a „*máme-li se pohnout dopředu*“ musí nastat hluboká sebekritika ve všech oblastech.¹³⁸

Stavu výtvarného umění stejně jako poměrům ve Svazu výtvarných umělců se věnuje stať *Kulturní politika a výtvarné umění*. Autor zdůvodňuje nezáživnost nového výtvarného umění pro občany požadavky shora, a také působením nekompetentních funkcionářů, kteří jsou odtrženi od tvůrčího procesu.¹³⁹

¹³⁴ LN [online]. 1956 č. 13, s. 3 [9.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/13/3.png>

¹³⁵ Tamtéž, s. 6

¹³⁶ LN [online]. 1956 č. 14, s. 1 [10.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/14/1.png>

¹³⁷ LN [online]. 1956 č. 15, s. 1 [10.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/15/1.png>

¹³⁸ LN [online]. 1956 č. 14, s. 3-4 [10.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/14/4.png>

¹³⁹ Tamtéž, s. 2

Názorný příklad kultu osobnosti uvádí Pavel Kohout v článku *Odpověď zkušenému dramatikovi*, který reaguje na původní článek Miloslava Stehlíka¹⁴⁰. Popisuje zde osud své hry *Zářijové noci*, která byla kritikou kladně přijata, ale po jejím odsudku ministrem národní obrany Alexejem Čepičkou, který v ní viděl zesměšnění armády, jí hrozil zákaz. Kohout píše: „*ministr vyslovil soud ... o zbytek se postarali ochotně jiní.*“¹⁴¹

Dalším článkem, který akcentuje kult osobnosti, je *Lidová iniciativa* Jiřího Hájka. Do opozice k živým diskusím o kultu osobnosti na schůzích a v domácnostech staví slabou informovanost z tisku. Chválí, že konference a shromáždění ztrácejí „*mrtvý a formalistický ráz,*“ dále vyjmenovává konkrétní chyby dřívějšího období, například školskou reformu, „*kteřá naši škole způsobila tak vážné škody*“ či „*umělé vymyšlení třídních nepřátel.*“ Článek uzavírá výzvou k podpoře občanské iniciativy.¹⁴²

Za nešvar československé vědy považuje Vladimír Čadek v článku *Administrování nebo boj názorů* „*pochybný zvyk srovnávat neustále vědecké poznatky s filosofickými poučkami.*“¹⁴³

Výňatkem z diskusního příspěvku Jana Šterna¹⁴⁴, reagujícího na Spory dědické a Nezvalův článek o G. Apollinairovi, pokračuje debata o přístupu ke kulturnímu dědictví. Štern si zde pokládá otázku, zda názory obhájců návaznosti kultury nevedou ke snižování hodnoty realismu a příkrášlování úpadkových směrů.¹⁴⁵

Poslední předsjezdové číslo týdeníku již plně upírá zrak ke II. sjezdu československých spisovatelů. V anonymním úvodníku s názvem, *Co chceme?* píše autor kromě hlavních překážek v literární tvorbě o „*času pohřbívání ilusí*“ a potřebě obnovit

¹⁴⁰ Divadelní dramaturg a režisér (1916-1994), byl dramaturgem v Národním divadle a Divadle na Vinohradech a také autorem řady divadelních her s budovatelskou tematikou

¹⁴¹ LN [online]. 1956 č. 14, s. 7 [10.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/14/7.png>

¹⁴² LN [online]. 1956 č. 15, s. 1 [10.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/15/1.png>

¹⁴³ LN [online]. 1956 č. 15, s. 3 [10.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/15/3.png>

¹⁴⁴ Publicista a básník (1924-2012) v 50. letech přispíval do *Tvorby*, zapojil se do reformního procesu během pražského jara, za normalizace nesměl publikovat, byl signatářem Charty 77 a později i jejím mluvčím

¹⁴⁵ LN [online]. 1956 č. 15, s. 6 [10.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/15/6.png>

„revoluční charakter naší literatury.“¹⁴⁶ Na 3. a 4. straně nacházíme pozdravy ke sjezdu od různých umělců, ve kterých vyjadřují svá očekávání od sjezdu.

V rubrice *Den před sjezdem – diskuse pokračuje*, vyslovují svou předsjezdovou kritiku Vilém Závada a Adolf Hoffmeister. Rozjitřenou atmosféru Závada shrnuje tvrzením že to „mezi spisovateli...vře jako v přetopeném kotli.“ Opět hovoří o nebezpečí „stírání protikladů“ a vzpomíná na dřívější (předválečnou) volnou diskusi a svodné sdružování umělců. Hoffmeister se zaměřuje na kritiku „anonymních zásahů do kultury z míst, která zůstanou tajna a nikdy neskládají účty veřejnosti.“ Nesouhlasí také s mrháním papírem na různé „papírové úřadování.“¹⁴⁷

V souvislosti s přípravou na sjezd se v 16. čísle objevila již dříve diskutovaná otázka satiry a zejména neexistence divadla satiry.

Vzhledem k tomu že výraznější sebekritika spisovatelů proběhla až na sjezdu SČSS, stojí za zmínku článek Ladislava Mňačka, *Co nebylo v novinách*. Mňačko zde popisuje příběh svého novinářského působení na stavbě Hutního kombinátu (HUKO)¹⁴⁸. Líčí problémy celé stavby, a dokonce uvěznění hlavního inženýra, který protestoval proti jejímu nesmyslnému průběhu. Píše také o vlastním selhání, když mlčel a neinformoval o těchto problémech. Na konec textu připojuje výzvu spisovatelům: „Jsi veřejným svědomím. Jsi veřejnou kontrolou. Neopovaž se zacházet tak hanebně s pravdou jako doposud.“

Tolik tedy k předsjezdové debatě v Literárních novinách. Soudím, že je plastickým obrazem nárůstu kritických nálad a nespokojenosti, a především odvahy názor veřejně vyslovit. Nyní se zaměřím na samotný II. sjezd spisovatelů, jehož dlouho a pečlivě připravované schéma se rozpadlo již nedlouho po jeho začátku.

4.3 II. sjezd Svazu československých spisovatelů

4.3.1 Příprava II. sjezdu SČSS

První a na dlouhou dobu poslední sjezd československých spisovatelů se konal v roce 1949. Spisovatelé se zde přihlásili k socialistickému realismu jako jediné tvůrčí

¹⁴⁶ LN [online]. 1956 č. 16, s. 1 [12.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/16/1.png>

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 6

¹⁴⁸ HUKO měl být centrem průmyslové oblasti u Košic, tato megalomanská, ve své době největší stavba Československa, musela být kvůli obrovským ztrátám v roce 1953 zastavena.

metodě. Podle stanov v témže roce vzniklého Svazu československých spisovatelů, které v podstatě kopírovaly ty sovětské, se měl sjezd konat každé tři roky. V roce 1952 byly sice již připraveny sjezdové referáty, ale sjezd musel být kvůli politickým událostem zrušen, stejně tak v roce 1953. Na konci roku 1954 pak byla naplánována roční předsjezdová kampaň a datum sjezdu určeno na duben 1956. Určující událostí, co se týče organizace sjezdu i obsahu referátů, byl všesvazový sjezd sovětských spisovatelů v prosinci 1954. Jeho závěry se odrážely i v předsjezdové debatě.¹⁴⁹

18. 5. 1955 byl vydán dokument o svolání sjezdu SČSS i s tématy 9 referátů. Na konci téhož roku byl ÚV KSČ předložen ke schválení program sjezdu, částečně obsah referátů, organizační záležitosti spojené s předsjezdovou kampaní a v neposlední řadě návrh nového složení ÚV SČSS. Ústřední výbor přikládal této kulturní akci velký význam, sjezd se konal po dlouhých sedmi letech a spisovatelé byli sice velmi váženou, ale do jisté míry rizikovou skupinou. Proto byla celá akce pečlivě naplánována i s předsjezdovými zájezdy, konferencemi, besedami spisovatelů s veřejností a obsahem debat v tisku. Veškerá témata sjezdové debaty se měla vyjevit již před sjezdem samotným. Až do XX. sjezdu KSSS tento plán vycházel.¹⁵⁰

Sjezd probíhal od 22. 4. do 29. 4. v budově Národního shromáždění a každý den se ho účastnilo okolo pěti set hostů. Většinu z nich tvořili spisovatelé či publicisté, dále zástupci strany a vlády, také zástupci kulturních institucí, umělci z jiných kulturních oblastí, novináři a řada zahraničních hostů.¹⁵¹

4.3.2 Literární noviny během sjezdu

Velký prostor věnovala sjezdu svazová periodika, díky většímu přidělu papíru mohla vyjít tři mimořádná čísla Literárních novin, dokonce s větším rozsahem. Poptávka po LN byla během sjezdu vysoká a nové výtisky byly rychle rozebrány.¹⁵² Protože jsou Literární noviny středem mého tématu, zaměřím se pouze na referáty v nich prezentované, nejen co se týče rozsahu, ale i obsahu. Je nepochybné, že referáty prošly před zveřejněním určitou úpravou, mým cílem je však analýza právě těch informací, které se dostaly ke

¹⁴⁹ BAUER, Michal, ed. *II. sjezd Svazu československých spisovatelů: 22.-29.4.1956*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-04-2. s.12

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 16 a 17

¹⁵¹ Tamtéž, s. 28

¹⁵² KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. s. 660

čtenářům. Takto na redigování příspěvků vzpomíná Milan Jungmann: „*Výtahy z referátů ... jsem redigoval já...jak během týdne přitruhovalo, nebylo už možné otiskování zastavit...a tak se do stenografického zápisu pořád neurvaleji zasahovalo. Nejvíc samozřejmě vadila kritika stranických metod řízení kultury.*“¹⁵³

Literární noviny zprostředkovaly čtenářům několik druhů příspěvků. První kategorii tvoří hlavní sjezdové referáty, které většinou nevyvolaly u posluchačů větší reakce, až na referát Jana Drdy a Vítězslava Nezvala, každý však z jiného důvodu. Druhá část obsahuje příspěvky zahraničních hostů, které rovněž v domácí diskusi nevyvolaly výraznější reakce. Třetí skupinou jsou diskusní příspěvky či diskusní vystoupení, které svou kritikou vyvolaly reakce ostatních spisovatelů či funkcionářů a významně přispěly do diskuse. Jsou to především vystoupení Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta, ale i Alexeje Pludka¹⁵⁴, Dominika Tatarky a Václava Kaplického¹⁵⁵. Kromě sjezdových referátů se v číslech 17, 18 a 19 objevila Kronika sjezdu, ve které Zdeněk Vavřík shrnul obsah jednání předchozích dnů. Celý průběh sjezdu dokreslují vtipné kresby Ondřeje Sekory a dalších kreslířů, a také různé epigramy a bonmoty.

Výňatek z úvodního sjezdového referátu Jana Drdy je otištěn v 17. čísle LN na straně 3-6. Drda hovoří o „*mnoha osobitých tvůrčích silách* minulého desetiletí,“ jako hlavní překážku tvorby zmiňuje dogmatismus, škodlivost kultu osobnosti a nedostatky charakterizuje poměrně obecně. Kritizuje sice zbyrokratizování Svazu spisovatelů, ale vyjadřuje se v plurálu, a tak je otázkou, koho do své kritiky vlastně zařazuje.¹⁵⁶ Na jeho adresu se druhý den zasedání poměrně ostře vyjádřil J. S. Kupka: „*Proč jsi na tribunu chodil, abys předvedl umění hovořit tři hodiny o ničem? Tam, kde Drda začal hovořit o nedostacích, zabalil všechno do anonymního MY. Kdo MY? V jeho referátu bylo místo, kdy se zdálo, že Jan Drda užívá ‚plurálu majestaticu‘ MY Jan Drda.*“ Kromě Drdova projevu kritizuje Kupka „*uspávací funkce úvodních referátů.*“¹⁵⁷ K obsahu Drdova referátu se vrací ve svých vzpomínkách také Milan Jungmann, který byl společně se S.

¹⁵³ JUNGSMANN, Milan. *Literárky – můj osud*. s. 45

¹⁵⁴ Spisovatel a dramaturg (1923-2002), vystudoval ekonomii, ale pracoval jako dramaturg a dlouhou dobu jako redaktor Státního nakladatelství dětské knihy, V r. 1978 získal titul zasloužilého umělce

¹⁵⁵ Václav Kaplický (1895-1982) spisovatel, během 1. s. války se stal legionářem, následně působil v několika nakladatelstvích a časopisech, od 50. let psal historické romány

¹⁵⁶ LN [online]. 1956 č. 17, s. 3-6 [10.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/17/6.png>

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 14

Machoninem Drdou požádán o radu „...varovali jsme ho, aby se nedal svést k formálnímu napsání přehledu úspěchů a nedostatků ... přemlouvali ho, aby byl otevřeně kritický i ke své účasti na minulém vývoji...S lítostí jsme na sjezdu poslouchali jeho nestravitelné bláboly“¹⁵⁸ I několik dalších diskutérů vyjádřilo zklamání z projevu předsedy SČSS, od kterého zřejmě očekávali rozhodnější přístup k již dříve kritizovaným problémům a nejen mechanické opakování notoricky známých frází.

Druhým již zmíněným řečníkem je Vítězslav Nezval, jenž přednesl referát *O některých problémech současné české poesie*. Nezval se v něm kriticky zabýval vývojem českého básnictví za posledních deset let. Vyjádřil se i k básníkům „štvaným“ a haněným – k Františku Halasovi, Konstantinu Bieblovi a Vladimíru Holanovi. I přesto, že se s mnohými výrazovými prostředky jejich poesie neztotožnil, odsoudil jejich vyřazení z literárního života.¹⁵⁹ Vyslovení určitých skutečností nebylo pro českou část ÚV SČSS nové. Na svém zasedání 4. 4. po Nezvalově podnětu již jednala o nespravedlivém vyloučení spisovatelů ze SČSS v roce 1950 a zabývala se dokonce i spisovateli uvězněnými.¹⁶⁰ Svůj veřejný projev však Nezval udržel v mezích přijatelné kritiky a o vyloučených či uvězněných spisovatelích se nezmínil.

Projevem, který zaznamenal velký ohlas u publika, bylo vystoupení Františka Hrubína otištěné v 18. čísle LN. Hrubín se v mnohém dotýkal stejných témat jako řečníci před ním, osobitost jeho projevu však spočívala v absenci stranické mluvy, a především v jeho práci s jazykem. Svě vystoupení pojal jako „osobní vyznání“, na jehož vyslovení konečně dozrál čas. Hlavním motivem Hrubínova příspěvku je umělecká svoboda, která podle něj nastává jen tehdy „dokud líc mé volnosti nemá rub umlčování druhého.“ V souvislosti s tímto vyjádřením se zabývá osudem některých pronásledovaných básníků, zejména Halase, Seiferta, ale zmiňuje také Jiřího Koláře, „který byl brutálním útokem v Tvorbě zahrán do izolace a existenčně zničen.“ Obecně hodnotí stav české poesie, odmítá Štollových *Třicet let bojů* a dotýká se také cenzury.¹⁶¹

Reakcí na Hrubínův projev bylo mnoho, jedním ze spisovatelů, jenž zmínil nutnost na jeho slova reagovat byl Milan Jariš. Sám provedl sebekritiku, když shrnul případy

¹⁵⁸ JUNGSMANN, Milan. *Literárky – můj osud*. s. 35

¹⁵⁹ LN [online]. 1956 č. 17, s. 9-11 [10.6.2022] Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/17/11.png>

¹⁶⁰ BAUER, Michal, ed. *II. sjezd Svazu československých spisovatelů*. s. 26

¹⁶¹ LN [online]. 1956 č. 18, s. 10 [13.6.2022] Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/18/10.png>

bezpráví, ke kterým se nevyjádřil, a naopak se postavil kriticky k básníkům útočícím na Ivana Skálu¹⁶² za jeho dřívější hříchy, v souvislosti s čímž vyslovil přání zanechat osobních záští.¹⁶³

V 18. čísle týdeníku je otištěno také diskusní vystoupení Alexeje Pludka, který hovořil velmi kriticky o československé mládeži. Pludek vykresluje mládež jako pasivní a demoralizovanou, jako hlavní důvod tohoto stavu uvádí „že jsme lidem umožnili dosáhnout společenských poct a výhod, jiným způsobem než vědomostmi, dovednostmi a vyšší kvalifikací.“ Kromě konkrétních případů prospěchářství kritizuje špatnou práci organizací starajících se o mládež.¹⁶⁴ S Pludkovou ostrou kritikou polemizuje například Vašek Káňa.

Nejkritičtějším ze slovenských spisovatelů byl zřejmě Dominik Tatarka. Základním sdělením jeho příspěvku byla proměna spisovatele ve státního úředníka, z níž zároveň vyvozoval všechny základní chyby naší literatury. Tatarka se dotýká také problémů mimo literární oblast, například hovoří o „*nahánění drobných sedláků do družstva pod pohružkou pokuty*.“¹⁶⁵

Nejvýraznějším vystoupením šestého sjezdového dne byl projev Jaroslava Seiferta, který se zamýšlí nad posláním spisovatele jako svědomí národa, jež bylo dle něj v minulé době špatně plněno. Kritizuje vedení československé kultury v 50. letech, k řízení oblasti literatury poznamenává: „*Kde jsme byli, my všichni, když po roce 1948 zasedal nad českou literaturou člověk, který neuměl česky a který rozhodoval o osudu českých spisovatelů a knih*.“ Kromě již zmíněných opomenutých spisovatelů vzpomíná na Josefa Horu a Vladislava Vančuru, ale také uvažuje nad osudem spisovatelů umlčených a uvězněných. Stejně jako Hrubín akcentuje otázku umělecké svobody a práva na odlišný názor.¹⁶⁶

Po Jaroslavu Seifertovi vystoupili se svými projevy Ladislav Štoll a Jiří Taufer, po aplausu, který provázel vystoupení Hrubína i Seiferta, oba řečníci jistě vnímali, že jsou na sjezdu názorově v menšině. Oba také nesouhlasili s Hrubínovým projevem, ač hodnocení Ladislava Štolla vyznělo mírněji než Tauferovo, Hrubína ujistil že k němu „*nemá pocit*

¹⁶² Vlastním jménem Karel Hell (1922-1999) básník, překladatel a politik, v 70. letech jeden z normalizátorů československé kultury

¹⁶³ LN [online]. 1956 č. 18, s. 11 [13.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/18/11.png>

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 12

¹⁶⁵ LN [online]. 1956 č. 19, s. 7-8 [13.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/19/7.png>

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 9-10

nevole“ za kritiku jeho knihy. Obhajobě svého díla věnoval Štoll značnou část referátu, obvinění z dogmatismu odmítl s tím, že pokud někdo bral dílo jako dogma, je to především „jeho, ne moje vina.“¹⁶⁷

Sjezdové příspěvky zaplnily také 20. číslo LN, zmínila bych vystoupení Václava Kaplického, který podal svědectví o názorech čtenářů. Uvádí, že většina jich shledává starší literaturu zábavnější, čtenáři také poukazují na špatné nakládání s papírem a stěžují si na nedostatky v nakladatelské práci. Sám Kaplický také kritizuje školství a článek uzavírá tvrzením, že „jsme se bezděky stali mluvčími lidu, protože není naděje, že by se sešli poslanci a oni promluvili.“¹⁶⁸ Ve 20. čísle je také otištěn diskusní příspěvek Michala Sedloně¹⁶⁹, který svou kritiku směřuje nejen do kulturní oblasti: „...křivd bylo mnohem více a nejenom na spisovatelích. Neskonale hůře bylo ukřivděno malým prostým lidem, kteří byli za pravdu šikanováni, obviňováni, existenčně ničeni a zavírání.“¹⁷⁰

V posledním sjezdovém čísle byla otištěna resoluce II. sjezdu československých spisovatelů a také seznam nově zvoleného ústředního výboru, do kterého nebyli, k jejich překvapení, zvoleni Jiří Taufer a Václav Řezáč, ale naopak František Hrubín a Jaroslav Seifert. Ani Jan Drda jako předseda svazu neobstál a místo něj byl zvolen Jan Otčenášek.

II. sjezd československých spisovatelů byl přelomovou událostí nejen pro kulturní sféru. Impuls XX. sjezdu KSSS vytvořil uvolněnější atmosféru, ve které řada spisovatelů vyslovila své názory a pocity ze současného stavu kultury i jejího minulého vývoje. Kritizována byla hlavně nedostatečná svoboda projevu, nepřímo také cenzura, řízení SČSS a kultury obecně. Přes počáteční pomalý rozjezd, byl zájem o diskusi tak velký, že již druhý den bylo odhlasováno zkrácení nebo vypuštění některých příspěvků, aby byl čas na diskusi.¹⁷¹

Na sjezdu téměř nebyla diskutována otázka socialistického realismu, v podstatě největší pozornost mu byla věnována v závěrečné diskusi o podobě preambule svazu. Vítězslav Nezval navrhl vyškrtnutí formulace o prohlubování sorealismu s odůvodněním, že „není důvod zavazovat spisovatele k této metodě, která navíc nebyla dodnes dostatečně

¹⁶⁷ Tamtéž, s 11-12

¹⁶⁸ LN [online]. 1956 č. 20, s. 5 [13.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/20/5.png>

¹⁶⁹ Vlastním jménem Antonín Neureutter (1919-1982) byl básník, publicista a překladatel z němčiny a ruštiny

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 11

¹⁷¹ BAUER, Michal, ed. *II. sjezd Svazu československých spisovatelů*. s. 29 a 30

definována.“ Po dlouhé diskusi, kde se střetly různé názory, byl jeho osud svěřen komisi v čele s Vítězslavem Nezvalem, která měla sestavit výsledný návrh této části preambule.¹⁷²

Mnoho řečníků hovořilo o spisovatelích jako o svědomí národa. Tato teze se později stala problémem pro vedení KSČ, které v ní vidělo snahu spisovatelů vymanit se z podřízeného postavení a stát jaksí nad celým národem, na což měla právo jen sama strana. Na sjezdu ho zřejmě poprvé použila Marie Majerová, když jako předsedající zahajovala sjezd.¹⁷³ Za zmínku stojí, že tento cíl se vyskytuje již v závěrečné části prohlášení umělců z roku 1948 s názvem *Kupředu zpátky ni krok*.¹⁷⁴

I přesto, že praktické pozitivní důsledky sjezdu byly minimální, jeho význam dle mého názoru spočívá především ve svobodnější diskusi, která byla dříve vedena v úzce vymezeném prostoru. Základem sjezdové debaty byla socialistická budoucnost kultury jako něco samozřejmého, kritické hlasy se zaměřovaly především na její minulé chyby a budoucí podobu. Vedení KSČ znepokojila zejména razance, s jakou někteří řečníci obviňovali kulturní funkcionáře z pochybení a žádali nápravu. Nadšené projevy souhlasu, které následovaly po vystoupení Františka Hrubína a Jaroslava Seiferta, ilustrují souhlas spisovatelů se svobodnější diskusí a vůli po změně. II. sjezd spisovatelů byl nejsvobodnějším kolektivním vystoupením od roku 1948. Nadějná situace se však začala brzy měnit, společně se vzrůstající aktivitou studentstva začali spisovatelé pro vedení KSČ představovat hrozbu, protože jejich debaty již nebylo možné plně kontrolovat.

4.4 Období od II. sjezdu SČSS do celostátní konference KSČ

V předchozí kapitole jsem se zabývala druhou fází posjezdové stranické debaty, která započala po zveřejnění referátu Antonína Novotného, obsahujícího informace o kultu osobnosti a byla v podstatě ukončena dubnovým plénem ÚV KSČ. Řada funkcionářů se domnívala, že jím celá posjezdová diskuse končí, její další průběh se tak dá opět popsat jako nepřiliš organizovaný. Názory obyvatel na možnou změnu se značně diferencovaly, a tak na některých místech zájem o diskusi opadl, ale na mnoha místech se debatovalo dál, zejména v řadách inteligence. Po dubnovém plénu ÚV se začal charakter veřejné diskuse měnit, po odhalení Stalinových zločinů se kritika obyvatelstva soustředila především na

¹⁷² Tamtéž, s. 600

¹⁷³ Tamtéž, s. 35

¹⁷⁴ KOUŘIL, Miroslav, ed. *Sjezd národní kultury 1948: Sbirka dokumentů*. I. vyd. Praha: Orbis, 1948. Kulturně politická knihovna. S. 7-8

minulou dobu a lidé plně doufali v nápravu chyb. Nyní začínalo být zřejmé, že nedojde ani k zásadním změnám a už vůbec ne k sebekritice vedoucích funkcionářů. Nesouhlas s dosavadním vývojem ilustruje množství rezolucí požadujících mimořádný sjezd strany, které přicházely na ÚV hlavně na konci dubna a v průběhu května. Docházely jak ze základních stranických organizací, tak z vědeckých pracovišť. Posjezdová diskuse byla oficiálně prohlášena za skončenou na schůzi politbyra 2. 5., na které byl zároveň stanoven hlavní úkol následujícího období, a to kampaň k celostátní konferenci KSČ.¹⁷⁵

Co se týče zhodnocení sjezdu spisovatelů, na jednání politbyra 21. 5. byly sice některé názory vyslovené spisovateli vyhodnoceny jako nepřátelské, ale celkové hodnocení sjezdu vyznívalo kladně, odmítavý postoj ke sjezdu nenalezneme ani ve stranickém tisku (např. Rudém právu či Nové myslí). Změna v postoji ke spisovatelům se výrazněji projevila až na červnové konferenci strany.¹⁷⁶

V kritické debatě jednotlivých skupin obyvatelstva se často odrážela kritika proslovená na sjezdu spisovatelů, stejně tak tomu bylo ve studentském prostředí. Studenti byli vedle spisovatelů další „problémovou“ skupinou., k jejíž aktivizaci došlo během dubna a května. Diskuse studentů a pedagogů na vysokých školách, které později zaštitil ČSM, probíhaly již od začátku dubna. Rozruch způsobila studentská rezoluce, která vzešla ze schůze konané 26. 4. Kromě požadavků týkajících se studia měla i politický podtext. Studenti mimo jiné požadovali dodržování zákonnosti, ukončení rušení zahraničního rozhlasu či revizi politických procesů. Zveřejnění rezoluce nebylo studentům umožněno ani po jejich jednání s ministrem školství Františkem Kahudou. Její obsah byl otištěn až 17. 5. ve slovenském časopise *Smena*, ale pouze v oblastním vydání. S některými požadavky vysokoškolského studentstva se ztotožnil i ČSM, který je zakomponoval do svého usnesení. Situace byla zřejmě tak napjatá, že již nebylo možné zakázat studentské slavnosti majáles, které se měly konat poprvé od roku 1948. Majáles proběhly nejprve v Bratislavě 12. 5. a poté v Praze 20. 5. V duchu slavnosti měly protestní projevy podobu alegorií a hesel namířených jak na politickou situaci, tak na konkrétní osoby, například na ministra Kahudu.¹⁷⁷ Studentské aktivity a sjezd SČSS prolomily po dlouhé době nehybnost ve veřejném prostoru. Ač strana tyto projevy nevítila, veřejně odmítavé stanovisko k nim zaujala až později, především v souvislosti s děním v Polsku a Maďarsku.

¹⁷⁵ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. s 414-416 a 422

¹⁷⁶ PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. s.138 a 139

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 140 a 141

Po ukončení debaty o závěrech XX. sjezdu KSSS se vedení snažilo směřovat pozornost obyvatel na přípravu celostátní konference KSČ, která probíhala ve dnech 11. - 15.6. Někteří lidé ke konferenci vzhlíželi s nadějí a očekáváním, jak zhodnotí dosavadní politiku KSČ. Antonín Novotný však již na začátku prohlásil, že generální linii strany není třeba měnit. Kritika měla podobu již osvědčených obecných frází a soustředila se hlavně na byrokratismus. Díky skladbě delegátů reprezentujících spíše konzervativní stanoviska dopadla konference pro vedení strany uspokojivě. Co se týče hospodářských a sociálních změn, došlo ke schválení decentralizačních kroků ve stranické hierarchii, k přípravě decentralizovaného řízení ekonomiky, úpravě důchodů, či zkrácení pracovní doby o dvě hodiny.¹⁷⁸ Z hlediska dalšího osudu sjezdu spisovatelů byl nejdůležitějším vystoupením projev Václava Kopeckého. Ve své útočné řeči prohlásil sjezd za protirežimní a až na několik vystoupení ho odsoudil. Politbyro jeho projev plně schválilo i přesto, že jím bylo zprvu zaskočeno.¹⁷⁹

Můžeme tedy vidět, že od konce dubna do poloviny června se postoj vedení KSČ ke sjezdu značně proměnil. Ač zřejmě nepřijímalo sjezd spisovatelů kladně ani po jeho skončení, dlouho k němu nezaujalo pevné stanovisko. Je otázkou, proč tomu tak bylo. Jedním z aspektů mohl být jeho ohlas u veřejnosti, o kterém svědčilo i rychlé rozebrání sjezdových výtisků LN, konkrétně čísel 16 až 19. Je pravděpodobné, že sjezd v podstatě vyjadřoval mínění mnoha lidí z ideově odlišných skupin a jeho rychlým odsudkem by proti sobě vedení občany popudilo.

21. číslo LN s datem 12. 5. začíná anonymním úvodníkem *Po sjezdu*, který oceňuje svěží vzduch, jenž prostoupil sjezdové jednání, ale zaznívá zde i kritika dvou nejvýraznějších vystoupení. „*Dokonce i ve vyznání F. Hrubína... se objevily obrazy nepravdivě zveličující skutečné překážky... Nesouhlasíme však zejména s tónem, který zazněl v projevu básník J. Seiferta, jako by vše, co naše písemnictví v posledních letech vykonalo bylo nakaženo lží*“... Dále „*nesouhlasíme se srovnáváním vin a omylů spisovatelů usilujících o socialistickou literaturu a kriminálních vin nepřátel socialismu.*“ Autor dále upřesňuje že v těchto projevech není jádro sjezdu a zvolení obou kritických spisovatelů do ÚV SČSS je „*velkým kladem*“.¹⁸⁰ Tento úvodník, i díky použití plurálu,

¹⁷⁸ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. s 426

¹⁷⁹ PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století* s. 144-146

¹⁸⁰ LN [online]. 1956 č. 21, s. 1 [18.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/21/1.png>

vyznívá jako snaha SČSS či redakce distancovat se od projevů, které by mohly představovat problém, ale zároveň zachovat hodnocení sjezdu jako kladné. Ve vzpomínkách Milana Jungmanna se můžeme dočíst, že redakce LN byla v podstatě donucena odsoudit „některé ideově nesprávné, pomýlené názory a zejména hysterii, která prý sjezdové jednání ovládla.“ Jungmann uvádí jako autora úvodníku Františka Vrbu.¹⁸¹

Ve 21. čísle se ke sjezdu vyjadřuje několik spisovatelů. Například publicista Jiří Hájek píše v článku *Marxismus nebo fideismus o sjezdu jako počátku nové etapy*, i když „zůstalo mnoho zmatků, nejistot a nedořešeného.“¹⁸² Marie Pujmanová ve svém textu rozebírá dřívější upřímný vztah mnoha básníků ke Stalinovi, v souvislosti s čímž kritizuje některé přehnané projevy sebekritiky na sjezdu.¹⁸³

V témže čísle je otištěn článek *Radostné setkání* k prvnímu číslu časopisu *Světová literatura*. Autor nejprve shrnuje minulou situaci slovy: „*Náš čtenář se dozvídal pramálo o tom, co se děje...v dílnách demokraticky orientovaných autorů západu,*“ a tak „*došlo ke zkreslení soudobé světové literatury.*“ První číslo časopisu autor hodnotí kladně a vyzývá k většímu nákladu.¹⁸⁴

Ve 22. čísle časopisu dostal prostor pro kritiku Pavel Bojar¹⁸⁵, který článkem *Prostromy nevidět les* započal polemiku o lesním hospodářství na Křivoklátsku. Kritizuje zde nadměrné kácení, nedostatečnou starost o nový lesní porost, zdůrazňuje důležitost lesa při zadržování vody a vzpomíná na jeho dřívější ochranu. Kritizuje také odtrženost jednotlivých stupňů řízení lesní těžby a nerespektování názorů lesníků.¹⁸⁶ Reakce na jeho článek jsou uveřejněny v 26. čísle LN, ke kritice se ozvali nejen čtenáři, ale také lesní podniky či místní národní výbor.¹⁸⁷

¹⁸¹ JUNGSMANN, Milan. *Literárky – můj osud*. s. 45

¹⁸² LN [online]. 1956 č. 21, s. 3 [18.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/21/3.png>

¹⁸³ Tamtéž, s. 6

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 5

¹⁸⁵ Vlastním jménem Karel Krejčík (1919-1999), spisovatel, publicista a překladatel z ruštiny

¹⁸⁶ LN [online]. 1956 č. 22, s. 2 [18.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/22/2.png>

¹⁸⁷ LN [online]. 1956 č. 26, s. 7 [19.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/26/7.png>

Na čtvrté straně LN je zveřejněn první z nepřednesených sjezdových příspěvků, kterým je referát Ludvíka Kundery¹⁸⁸ s názvem *Ještě k třiceti letům bojů*. Kundera provádí kritický rozbor Štollovy knihy, na jejíž adresu podotýká, že „*polopravda je mocná zbraň*.“ Dále uvádí konkrétní příklady Štollova účelového výběru faktů a vyzývá k publikování některého sporného materiálu, například celého Halasova díla, aby mohla být diskuse vedena řádně.¹⁸⁹

V diskusní tribuně se debata po delší odmlce opět vrací k situaci v polygrafickém průmyslu, redakce její pokračování odůvodňuje velkým přívalem dopisů, a dokonce i návštěv v redakci, reagujících na předchozí články. Do diskuse tentokrát promlouvá ředitel hlavní správy vydavatelstev, tiskáren a knižního obchodu ministerstva kultury Zdeněk Hradec. Za „*byrokratickou příšeru*“ označuje připomínkové řízení, které odděluje stranické a vládní orgány od řešení zásadních problémů. V dosti hutném textu rozebírá další problémy řízení polygrafie a hájí často haněné normování. Na článek Zdeňka Hradce navazují hlasy čtenářů, často pracovníků v oboru, kteří jmenují tyto nedostatky a problémy: vadný materiál, nedostatečná starost o techniku, centralizace tiskařských podniků a negativní projevy normování. Dle čtenářů nejvíce utrpěla knižní, hlavně barevná ilustrace.¹⁹⁰ Ve 24. čísle LN spisovatel a malíř Ludvík Kuba přidává další problém, a tím je zanedbávání umělecké práce při reprodukčním procesu.¹⁹¹

23. číslo LN uvozuje článek Ladislava Mňáčka, *Co nebylo v novinách*, tentokrát o stavbě Oravské přehrady¹⁹². Mňáčko v něm shrnuje úspěch „*naši*“ vlády po převzetí projektu předem odsouzeného k neúspěchu, ale hlavně se zaměřuje na osvětlení toho, kdo nese zásluhy za úspěšné dokončení vodního díla. V souvislosti s naprostým upozaděním jednoho z hlavních stavitelů, zmiňuje autor snahu ovlivňovat tisk „*důvěrnými doporučeními*“ o čem psát a nepsat.¹⁹³

¹⁸⁸ Básník, dramatik a překladatel spjatý s českou avantgardou (1920-2010), bratranec Milana Kundery

¹⁸⁹ LN [online]. 1956 č. 22, s. 4 [18.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/22/4.png>

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 6-7

¹⁹¹ LN [online]. 1956 č. 24, s. 2 [18.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/24/2.png>

¹⁹² Výstavba přehrady započala v roce 1941, stavba byla několikrát přerušena v důsledku války i nedostatečné projektové přípravy, dokončena byla v roce 1953 po přepracování projektu

¹⁹³ LN [online]. 1956 č. 23, s. 1-2 [18.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/23/2.png>

Na druhé straně týdeníku jsou uveřejněny další dopisy čtenářů k problémům polygrafie. V úvodním článku redakce je dokonce zmíněna loňská cenzura dopisu K. J. Beneše¹⁹⁴ i s domnělým odůvodněním: „...asi proto, že se díval kriticky na chyby“. Pod tímto úvodem redakce uveřejnila jeho úryvek, v němž Beneš kritizuje problémy s korekturami, spousty tiskových chyb a vzpomíná na lepší situaci za první republiky. V dalších dopisech se vyjadřují například tiskaři knih nebo jejich prodavači, kteří poukazují na již zmíněné problémy, ke kterým navíc uvádějí příklady z praxe. Kritika také směřuje na nadřízené orgány, které nereagují na stížnosti zaměstnanců. Velkým problémem je fakt, že většina vedoucích odborníků je mimo výrobu s odůvodněním že, „raději zvolili cestu menšího odporu a odešli.“¹⁹⁵

V diskusní tribuně se Čestmír Jeřábek¹⁹⁶ vyjadřuje ke sjezdu spisovatelů, oceňuje zejména Hrubínův projev, který „vnesl do debaty city.“ Dále vzpomíná na svobodné kritické diskuse s „devětsiláky“ za první republiky bez strachu z postihů a také vydávání časopisu Host bez „byrokratických složitostí a s pozoruhodnou úrovní.“ Na otázku, jak jsme to svedli, odpovídá šalamounsky: „...doba byla snad méně složitá.“ Na straně šest také redakce v rámci „pročištění ovzduší a vyjasnění mnoha...dohadů a také proto, že o to žádalo mnoho čtenářů“, otiskla dopisy Konstantina Biebla.¹⁹⁷ Reagovala tím na nejasnosti na sjezdu ohledně Bieblovy osoby mezi Tauferem, Slabým, Hrubínem a Nezvaletem.

Ve 23. čísle LN jsou uveřejněny reakce čtenářů na sjezd, které se většinou shodují v dychtivém očekávání dalšího čísla časopisu a hovoří o vzrušených diskusích v továrnách, kancelářích i domácnostech.¹⁹⁸

Článek Antonína Jelínka *Oč jde studentům* ve 24. čísle týdeníku reaguje na studentské rezoluce a slavnosti majáles. Vytýká tisku, že „v okamžicích, kdy lidé žijí vážnými problémy, přikrývá je panenským nachem a ujišťuje, že není nic k...řešení.“ Proto se rozhodl informovat pravdivě čtenáře o dění mezi studenty, „aby se zastavil proud pověstí.“ Jelínek sice píše, že se do rezolucí prosadily i nesprávné požadavky, ale i přesto

¹⁹⁴ Karel Josef Beneš, spisovatel a scénárista (1896-1969), přispíval do řady periodik články o literatuře a hudbě

¹⁹⁵ LN [online]. 1956 č. 23, s. 2 [18.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/23/2.png>

¹⁹⁶ Spisovatel a právník (1893-1981), již od 20. let publikoval v řadě časopisů, jeho dílo je žánrově pestré

¹⁹⁷ LN [online]. 1956 č. 23, s. 6 [18.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/23/6.png>

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 7

studenty rozhodně brání a jejich touhy ztotožňuje s tužbami lidí na vesnicích a v závodech. V článku se ovšem vyjadřuje jen k výuce, osnovám a také kritice nesvobody ve vědecké práci, kterou považuje za oprávněnou. Politické požadavky rezolucí buď shrnuje pod výše zmíněný výraz nesprávné, nebo se jimi nezabývá.¹⁹⁹

Ve 24. čísle je také zveřejněna krátká zpráva z 1. zasedání ÚV SČSS a úryvky z následné debaty. Za zmínku stojí diskusní příspěvek Dominika Tatarky, jenž vyjadřuje obavy nad „*uhýbáním před palčivými otázkami*“ a vyzývá k opaku. Dále se mu nezdá správné, že časopisy nezaujaly stanovisko k manifestacím mládeže.²⁰⁰

V následujícím vydání týdeníku pokračuje na žádost učitelů, studentů a rodičů, jejichž dopisy přišly redakci v hojném množství, debata o problémech školství. Většina pisatelů se shoduje na přetěžování žactva, dále zaznívá kritika uskutečňování školského zákona z roku 1948 a 1953. Obecně lze zveřejněnou kritiku považovat za odpovídající vymezeným mezím.²⁰¹

V 26. čísle časopisu z 15. 6. je otištěn úryvek z referátu Antonína Novotného pronesený na celostátní konferenci KSČ. Hned na počátku zmiňuje kolísání některých soudruhů následkem rozpadu jejich dogmatických představ. Varuje, že „*zmírnění mezinárodního napětí neznamena zmírnění ideového boje*.“ K situaci v kultuře poznamenává: „*V tisku se objevily četné nejasnosti mezi čtenáři a částí novinářů v nazírání na úkoly a poslání tisku... vyjádřené v požadavku, aby se tisk svobodně vyjadřoval ke všem otázkám nezávisle na komkoli, tedy i na straně ... Odmítáme nezávislost tisku na straně a jejich idejích*.“ Vzápětí Novotný dodává, že to neznamena, že tisk není vyjadřovatelem veřejného mínění: „*Záleží na komunistické pevnosti a jasnosti tisku. Bylo by třeba, aby tuto pevnost ... si osvojili všichni naši novináři, především soudruzi z Literárních novin*.“ Ke sjezdu spisovatelů uvádí: „*Je nutné, aby Svaz uvedl na správnou míru některé nesprávnosti, které se na sjezdu projevíly... došlo tam i k výpadům proti našemu lidovému zřízení, k nimž ani většina spisovatelů komunistů nedovedla včas zaujmout pevné stranické*

¹⁹⁹ LN [online]. 1956 č. 24, s. 3 [18.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/24/3.png>

²⁰⁰ Tamtéž, s. 6-7

²⁰¹ LN [online]. 1956 č. 25, s. 3 [18.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/25/3.png>

stanovisko.²⁰² Vyostřování situace směrem k Literárním novinám i sjezdu spisovatelů je zde patrné.

4.5 *Od celostátní konference KSČ po polský říjen*

Na rozdíl od Polska a Maďarska, zvládlo československé vedení KSČ posjezdovou aktivizaci občanů bez výrazných otřesů. Vyostřená situace v sousedních státech pramenila ze složitého poválečného vývoje obou zemí. Od Československa se Polsko a Maďarsko lišily především hospodářskou situací, tradicí a vnímáním komunistické strany, ale i vztahem k Sovětskému svazu.

4.5.1 Polsko

Zásadní vliv na polskou posjezdovou diskusi mělo zveřejnění celého Chruščovova referátu, který vyšel tiskem. Určité pasáže, například o likvidaci vedení polské KS ve 30. letech Stalinem, na obyvatelstvo výrazně zapůsobily. Situace se vyostřila na konci června vzpourou dělníků v Poznani. Tvrdý zásah vládnoucí moci proti protestujícím vyvolal nesouhlasné reakce obyvatel a uspíšil cestu ke změnám ve vedení komunistické strany. Uvolňování poměrů bylo patrné již v létě a vyvrcholilo 19. 10. zvolením Wladyslava Gomulky do čela Komunistické strany, ten následně provedl výměnu skoro celého politbyra PSDS. Změny v Polsku sovětské vedení rozhodně nevívalo a sledovalo je s obavami. Přímé intervenci sovětského svazu zabránilo zřejmě více faktorů, mezi nimi Gomulkovo ujištění Chruščova o loajalitě a o setrvání Polska v socialistickém bloku a bezesporu také zhoršení situace v Maďarsku.²⁰³

Československá vláda již od dubna pracovala prostřednictvím hospodářských, a hlavně sociálních reforem na zmírnění napětí ve společnosti. Během letních měsíců projednávala další návrhy jejichž realizace měla vést ke zvýšení životní úroveň obyvatel. Ústřední výbor strany sledoval situaci v Polsku s nelibostí již od zveřejnění Chruščovova referátu. Bezprostředně po protestech v Poznani vyšel v Rudém právu odsuzující článek, který z tamějších nepokojů vinil, zcela v duchu dobové

²⁰² LN [online]. 1956 č. 26, s. 1-2 [19.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/26/2.png>

²⁰³ PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století* s. 151-154

propagandy, imperialistické agenty.²⁰⁴ Pochopitelný strach vedení strany z negativního vlivu liberalizace v Polsku na československé občany vyústil v říjnu, po několika jednáních politbyra, v řadu opatření. Se stanoviskem k poslednímu vývoji v Polsku vyčkávalo vedení KSČ na návrat Antonína Novotného z moskevské porady. Po jeho příjezdu byla vyhlášena pohotovost Lidových milicí a Bezpečnosti v okresech u polských hranic. Státní bezpečnost byla pověřena intenzivním zjišťováním názorů obyvatel. Vyhlášení těchto opatření se téměř krylo s vypuknutím povstání v Maďarsku, jehož závažnost vzápětí polské dění zčásti vytlačila a vynutila si rozšíření opatření o další obranné kroky.²⁰⁵

Reakce obyvatel na situaci v Polsku byly různorodé. Řada lidí sledovala tamní demokratizační pokusy se sympatiemi. Co se týče jejich konkrétních projevů, jednalo se většinou o šíření letáků, nápisy na zdech nebo nejčastěji slovní vyjádření. Největší obavy mělo vedení KSČ po minulých zkušenostech z reakce inteligence a studentů. Na rozdíl od období po XX. sjezdu KSSS jeví nyní větší aktivitu slovenští spisovatelé, zejména v časopise slovenské sekce SČSS *Kulturný život*.²⁰⁶ Z Literárních novin se až na pár stručných poznámek čtenáři o kulturní situaci v Polsku nic nedozvěděli. Studentské aktivity přes prázdninové měsíce sice utichly, ale již na počátku října se na vysokých školách začaly šířit informace o přípravě tiché demonstrace 28. 10. Akce se však neuskutečnila, protože byla prozrazena StB.²⁰⁷

Z mnoha různých svědectví o náladách obyvatelstva se dá vyvodit závěr, že dění v Polsku lidé přijímali s většími sympatiemi než události v Maďarsku. I přesto, že byly polské demokratizační snahy médiu prezentovány negativně, byl zde podstatný rozdíl mezi nimi a maďarskou situací. V Polsku došlo k legální změně ve vedení KS, která byla zároveň přijata vedením SSSR, a i přes vlastní cestu k socialismu se Polsko nepokusilo vyvázat ze sovětského vlivu. Povstání maďarského lidu mnoho občanů znepokojilo svou brutalitou, která byla v tisku značně zdůrazňována. Jeho popisu a reflexi mezi obyvateli se budu věnovat v další kapitole.

V Literárních novinách se mezi 27. a 45. číslem (23.6.-27.10.) rozvíjí hlavní část diskuse o školství a mládeži započatá již na jaře. Za účasti řady odborníků, pedagogů,

²⁰⁴ Rudé právo [online]. 1956 č. 182, s. 7 [7.7.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1956/7/1/6.png>

²⁰⁵ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. S. 437

²⁰⁶ PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století* s. 155 a 156

²⁰⁷ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. S. 689

ale i rodičů se dotýká mnoha problémů, zejména všeobecně vzdělávacího školství. Další diskusní linii tvoří úvahy o socialistickém realismu započaté Vladimírem Dostálem²⁰⁸ ve 34. čísle. V letních měsících také zaplňuje časopis více článků o výtvarném umění, divadelních či filmových festivalech a zahraničních destinacích.

Ve 27. čísle týdeníku se ministr školství František Kahuda vrací obsáhlým článkem k majálesu a studentským rezolucím. Za hlavní problém označuje pokles ideového působení na studenty, v souvislosti s čímž kárá pedagogy za polevení ve výchovné politické práci. Další důvod rozjitřené situace spatřuje v nedůsledném třídním výběru studentstva, který byl dle něj podceňován v minulých 3 letech, z čehož také vychází při svém hodnocení nejproblémovějších studentů, za které označuje absolventy 3. a nižších ročníků. Ministr kritizuje také katedry marxismu-leninismu za nezaujetí rázného stanoviska ke „*kolísání a dezorientaci*“ svých studentů i pedagogů.²⁰⁹

I další dva články, které bych ráda zmínila, se vztahují k mládeži. Dopis Karla Tichého je jeden z mnoha, který reaguje na sjezdové vyjádření Alexeje Pludka o úpadku mládeže. S Pludkovým soudem zcela nesouhlasí, ale i přes jistou obrannou rezervovanost je z jeho dopisu cítit pozitivní hodnocení předúnorových výchovných organizací pro mládež a zklamání ze současného stavu. V reakci na dopisy Alexej Pludek své názory znovu zopakoval a doplnil o další kritiku výchovných organizací.²¹⁰

Svědectví o názorech čtenářů přináší v následujících číslech časopisu rubrika Hlasy a ohlasy. Obhajoby se v ní dostalo veršům Milana Kundery otištěným ve 26. čísle, které zkritizovala čtenářka Věra Kavanová za „*nehrdinské*“ hrdiny a ponižující pohled na ženy.²¹¹ Nesouhlas čtenářů s touto kritikou dokumentuje jejich touhu po citovém a všedním uměleckém vyjádření.²¹²

Dalším ekologickým tématem, které po situaci na Křivoklátsku zaujalo čtenáře, je článek Vojtěcha Cacha *Tuny a lidé* reflektující devastaci krajiny kolem hnědouhelné pánve

²⁰⁸ Literární kritik a publicista (1930-1975), od konce 50. let působil jako vědecký pracovník na institutu spol. věd při ÚV KSČ a později v ÚČL ČSAV

²⁰⁹ LN [online]. 1956 č. 27, s. 3 [27.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/27/3.png>

²¹⁰ Tamtéž, s. 7

²¹¹ LN [online]. 1956 č. 28, s. 5 [27.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/28/5.png>

²¹² LN [online]. 1956 č. 30, s. 7 [27.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/30/7.png>

na severu Čech. Čtenáři žijící v této oblasti popisovali další důsledky nadměrné zátěže krajiny a kritizovali současný stav. K tématu se ozvala i plánovací komise a KNV, z jejichž vyjádření však vyplynulo, že náprava situace se nechystá.²¹³

29. číslo týdeníku uzavírá článkem *Nedá se nic dělat?* dlouhou debatu o polygrafii. Shrnuje v něm hlavní výtky polygrafickému průmyslu, průběh debaty a možná řešení nastalých problémů.²¹⁴

Jak jsem již zmínila výše, v létě započala v Literárních novinách dlouhá diskuse o problémech školství.²¹⁵ Redakce jí zahájila poté, co obdržela velké množství dopisů od čtenářů, s odůvodněním, že by mohla přispět i ministerstvu školství a kultury při přípravě nových osnov a učebnic.²¹⁶

Rodiče si v případě všeobecně vzdělávacího školství nejčastěji stěžovali na přetěžování žáků způsobené nadměrným množstvím učiva, které je zároveň podáváno prostřednictvím hutných a nevyhovujících učebnic. Ve 43. čísle časopisu přidává vlastní příběh šéfredaktor LN Jan Pilař. Na příkladu svého syna líčí přetěžování dětí učivem a vybírá konkrétní úryvky z učebnic, které dokazují jejich vědecké pojetí, naprosto nevhodné pro žáky základních škol. V souvislosti s probíhajícími změnami ve školství, týkajícími se především redukce učiva, upozorňuje na fakt, že pouze snížení množství učební látky nestačí, ale bylo by potřeba prodloužit základní školní docházku o rok. O nedostatečnosti stávající délky školní docházky se zmiňují i někteří další rodiče, ale akcentují ji zejména dopisy pedagogů.²¹⁷

Kritika učitelů se v podstatě shoduje s míněním rodičů. Objevuje se také stížnost na nemožnost kritiku vyjádřit, například v případě úpravy osnov v roce 1954. Jan Pavlín

²¹³ LN [online]. 1956 č. 28, s. 6 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/28/6.png>

²¹⁴ LN [online]. 1956 č. 29, s. 3 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/29/3.png>

²¹⁵ Školským zákonem č. 31/1953 Sb. byla povinná školní docházka zkrácena na 8 let. Kromě základních škol ji poskytovala i jedenáctiletá škola, jejíž tři poslední ročníky sloužily jako příprava na studium na VŠ. Jedenáctiletá střední škola měla nahradit gymnázium, kromě ní poskytovaly středoškolské vzdělání ještě odborné školy. Tímto zákonem došlo k další sovětizaci československého školství, které v období od roku 1953 do roku 1960, kdy byl zákon zrušen, zaznamenalo úpadek.

²¹⁶ LN [online]. 1956 č. 29, s. 6 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/29/6.png>

²¹⁷ LN [online]. 1956 č. 43, s. 3 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/43/3.png>

uvádí, že učitelé nesměli dle pokynů k novým učebnicím říct své mínění a před veřejností je měli obhajovat. Za další negativní jevy považují učitelé udušení spolkového života dětí, nadměrný byrokratismus znesnadňující jejich práci, přemíru konferencí, či velký počet žáků ve třídách.²¹⁸

Ve 32. čísle týdeníku reaguje redaktor časopisu Rodina a škola Josef Rynda na článek Ondreje Pavlíka o školství uveřejněný 30.6. v Novém životě. Rynda zde napadá Pavlíkovu stať, ve které vyjadřuje nesouhlas se školskou reformou z roku 1953 a zároveň vysvětluje neudržitelnost stávající organizace školství. Dále nesouhlasí s tvrzením Pavlíka o obecné hluboké nespokojenosti učitelů se stávajícím systémem.²¹⁹ Rynda ve svém vyjádření k jednotlivým bodům Pavlíkova článku naprosto nepochybuje o správnosti dosavadní linie školství a v souladu s usnesením ÚV KSČ o všeobecně vzdělávacím školství z června, kritizuje pouze dílčí nedostatky. Na příkladu tohoto názorového střetu je možné vidět hranice stranicky přijatelné kritiky, která činila zásadní rozdíl mezi zpochybněním systému samotného a kritikou jeho uplatňování. Slovenský pedagog a politik profesor Ondrej Pavlík, který působil ve vedení slovenského školského systému, byl v následujícím roce zbaven místa na pedagogické fakultě v Bratislavě a vyloučen z KSČ.²²⁰ S jeho názory se v 34. čísle LN ztotožňuje čtenář, bývalý učitel, který ze své zkušenosti potvrzuje Pavlíkova slova o většinové nespokojenosti učitelů se stávajícím systémem.²²¹ Pavlíkovo vyjádření se v LN objevuje ještě jednou, a to v příspěvku z konference o pedagogické vědě. Kritizuje v něm „umrtvování vědecké tvořivosti, diletantství,“ povrchní citování marxistických klasiků, mechanické přebírání sovětských zkušeností a upozorňuje na to, že „jsme často odsuzovali konkrétní názor nebo myšlenku všeobecným poukazováním na reakčnost.“²²²

²¹⁸ LN [online]. 1956, názory učitelů z č. 29. s. 5 a č. 30. s. 6

²¹⁹ LN [online]. 1956 č. 32, s. 5 [27.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/32/5.png>

²²⁰ [online]. [9.7.2022] Dostupné z: <https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=9332>

²²¹ LN [online]. 1956 č. 34, s. 6 [27.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/34/6.png>

²²² LN [online]. 1956 č. 45, s. 3 [27.6.2022] Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/45/3.png>

Kromě základního školství jsou v této obsáhlé diskusi kritizovány výchovné organizace, například ČSM a pionýr za přebujelou administrativu a nadhodnocování ideové výchovy na úkor her a výletů.²²³

Debata o vysokém školství se týká zejména přijímacích zkoušek a třídního výběru studentů. Jan Kopecký²²⁴ rozebírá chyby v zařazování studentů do jednotlivých třídních skupin, z čehož dle něj vychází nedůvěra vysokoškolských pedagogů vůči doporučení ze středních škol.²²⁵ Tento článek vyvolal řadu reakcí, z nichž dvě byly otištěny. Kromě ohlasů na nesprávné uplatňování třídního hlediska se zabývají např. přijímacími zkouškami, nevhodností červnových termínů přijímacích zkoušek nebo nedostačujícími bytovými podmínkami pro pedagogy.²²⁶

Diskuse o školství sice ještě pokračuje i v následujícím období, ale již nyní je možné identifikovat hlavní problém základního školství, a tím je neuvážené zkrácení povinné školní docházky, následkem čehož došlo k nahromadění učiva. I když projevila řada učitelů nespokojenost se stávající situací, k pochybnostem či dokonce odsouzení školského zákona z roku 1953 se uchýlila jen minimum čtenářů. I tak je diskuse o školství dokladem o špatném fungování školského systému, jehož nápravu veřejnost očekávala právě vlivem kritického ovzduší roku 1956, ale marně.

Druhou důležitou diskusní linií je debata o socialistickém realismu, kterou zahájil Vladimír Dostál článkem *Na obranu socialistického realismu* v č. 34, 35 a 36. Dostál se kromě socrealismu zabývá také obhajobou sovětského umění a kultury, v reakci na její kritiku polským spisovatelem Janem Kottem. Socialistický realismus pojímá Dostál velmi široce a v podstatě tak obhajuje něco, o čem sám tvrdí, že zatím nemá definici.

Ve 38. čísle se k Dostálovi přidává František Vrba se svým textem *Obrana nebo zábrana*, některé jeho závěry rozporuje a často se pojmu snaží vyhnout použitím výrazu

²²³ LN [online]. 1956 č. 38, s. 7 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/38/7.png>

²²⁴ Teatrolog, pedagog a dramaturg (1919-1992), vyučoval na DAMU, v 60. letech byl vedoucím katedry dějin a teorie divadla na FFUK, po nuceném opuštění FFUK byl zaměstnancem Vodních zdrojů

²²⁵ LN [online]. 1956 č. 39, s. 2 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/39/2.png>

²²⁶ LN [online]. 1956 č. 44, s. 3 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/44/3.png>

socialistické umění.²²⁷ V 39. čísle informuje redakce o širokém zájmu čtenářů o tuto tematiku a uveřejňuje dva z mnoha zaslaných dopisů. Oba čtenáři analyzují „zvulgarizování“ pojmu a usilují o vysvětlení jeho podstaty. Antonín Procházka apeluje na důležitost samotné tvorby naproti mechanickému obhajování literárního termínu.²²⁸ Ve 41. čísle uveřejňuje redakce spolu s články dvou českých odborníků také příspěvky z diskuse o socialistickém umění v Polsku a SSSR. Ruský spisovatel Vitalij Ozerov ve svém článku polemizuje se třemi polskými literárními kritiky, které obviňuje ze záměny „skutečných idejí socrealismu za deformace a dogmata...Vulgarizátorské chápání různých stránek nové tvůrčí metody ztotožňují falešně s jeho skutečnou podobou.“ K polské diskusi dále dodává, že pokládá za „nepřípustné jakékoli směšování programových zásad strany o stranickosti umění s vulgarizacemi a chybami.“ Redakce zprostředkovává také článek polského literárního kritika Krzysztofa T. Toeplitze. Pozitivně hodnotí jeho analýzu rozporu mezi teorií a praxí socrealismu, ale kritizuje jeho přístup k hodnocení vývoje sovětské literatury, kde vidí „mechanickou paralelu mezi problémy společenskými a literárními.“ Toeplitz je stejně jako jeho kolegové kritizován za to, že „zaměňuje hluboké a správné zásady socrealismu za jeho vulgarizace.“²²⁹

Neznalost polských a sovětských diskusí o socialistickém umění mi nedovoluje činit obecné závěry. I na těchto čtyřech příkladech je však zřetelně vidět rozpor mezi oficiálně prezentovaným přístupem k socialistickému realismu v Polsku, kde ho hodnotí velmi kriticky, v Sovětském svazu, kde je jeho pojetí sice rozvolňováno, ale stále je základem socialistického umění a v Československu, kde nepanuje shoda ani v tom, zda je směrem či metodou. I další čtenáři či spisovatelé usilují ve svých článcích o rehabilitaci tohoto pojmu a snaží se definovat jeho základní prvky. Na závěr bych zmínila názor literárního historika, profesora Peregrina Pešla. Na úvod se zamýšlí nad tím, co přivedlo Dostála k napsání Obrany : „...bud' víra v samospasitelnost této literární metody, nebo strach o domněle jedinou výzbroj marxistického kritika“. Dále uvádí, že „socialismus nepotřebuje zvláštní literární školy...ve věcech umění nelze doporučovat monopol nýbrž

²²⁷ LN [online]. 1956 č. 38, s. 7 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/38/7.png>

²²⁸ LN [online]. 1956 č. 39, s. 6 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/39/6.png>

²²⁹ LN [online]. 1956 č. 41, s. 6 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/41/6.png>

soutěž“. K samotnému socialistickému realismu poznamenává, že je to pojem historický a jeho revize jsou „*nezdravým jevem*“.²³⁰

K současné situaci v kultuře, konkrétně v literární kritice se v článku *Kritika a sjezd* vyjadřuje Antonín Jelínek. Po zhodnocení jejího nynějšího neuspokojivého stavu, přidává také svůj soud o socialistickém realismu, který má pro něj spíše „*punc ilusionistické nálepky než reálný obsah*“ a zároveň nepovažuje za problém označit ho jako tzv. socialistický realismus, za což byl kritizován časopis Květen.²³¹ Socialistickým realismem se zabývá také Jiří Hájek, který je pro jeho rehabilitaci. Ve svém článku se především vrací ke sjezdu spisovatelů, jehož svobodnou atmosféru oceňuje jako předpoklad k tvůrčímu hledání, „*kde nikdo nebude za svůj omyl diskreditován.*“²³²

Zprostředkováním diskusí v sovětském tisku se Milan Jungmann snaží znovu podnítit i československé spisovatele ke kritickým analýzám. Informuje hlavně o rehabilitacích sovětských spisovatelů, o debatách o vysokém školství, kritickém hodnocení tvorby v období kultu osobnosti a na základě těchto příkladů vyzývá k vytvoření příznivějšího ovzduší pro diskusi. „*Nad celou sovětskou diskusí...si musíme přiznat, že naši smělosti ubylo. Diskuse o minulých letech naší literatury... zmlkla, stranickou kritiku některých projevů na sjezdu jsme pochopili jako okřiknutí...Diskutuje se nekonkrétně a akademicky.*“²³³

Mimo zmíněná témata se v tomto období v LN objevuje několik článků ke kritice unifikace a šedivosti textilních výrobků, ale i uměleckého průmyslu, kde jediným konkurenceschopným výrobkem je dle autora sklo.²³⁴

²³⁰ LN [online]. 1956 č. 45, s. 6 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/45/6.png>

²³¹ LN [online]. 1956 č. 30, s. 7 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/30/7.png>

²³² LN [online]. 1956 č. 34, s. 1 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/34/1.png>

²³³ LN [online]. 1956 č. 37, s. 3 [27.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/37/3.png>

²³⁴ Například v číslech 31, 37 či 38

4.6 *Od maďarské revoluce do konce roku 1956*

Od roku 1953 se v maďarské komunistické straně projevovaly výrazné rozpory mezi křídlem prosazovatele nového kursu Imre Nagyem a příznivci stalinisty Matyáše Rákosiho. Od roku 1955, kdy byl Imre Nagy odsunut z čela státu do pozadí a v čele strany znovu stanul Matyáš Rákosi, se v zemi zhoršovalo sociální napětí. Rákosiho sesazení v červenci 1956 tak podnítilo aktivitu obyvatel, zároveň začalo propouštění politických vězňů a zatýkání některých členů nenáviděné policie ÁVH. Velké oblibě obyvatel se těšil tzv. Petőfiho kroužek, který pořádal diskuse o naléhavých politických a ekonomických problémech. Symbolický význam měl pohřeb na jaře rehabilitovaného Lászla Rajka, popraveného během politických procesů, který se konal na začátku října. Maďarské povstání podnítily především události v Polsku. Manifestace podpory polskému dění, která se konala 23. 10., přerostla v otevřený odpor proti režimu. Následujícího dne zasáhla proti povstalcům sovětská armáda. Boje však pokračovaly i v dalších dnech, terčem útoku povstalců se stali hlavně příslušníci ÁVH. Sovětská armáda se na konci října začala stahovat a Imre Nagy, který se dostal do čela KS, vyhlásil 1. 11. neutralitu a vystoupení země z Varšavského paktu. 4. 11. však zasáhli Sověti znovu a během týdne povstání zlikvidovali. V čele nové dělnicko-rolnické vlády účtující s kontrarevolucí stanul János Kadár.²³⁵

Pro vedení KSC byla situace mimořádně složitá, po závažných změnách v Polsku byla vyostřená situace v Maďarsku další hrozbou. Na maďarskou revoluci reagovalo vyhlášením pohotovosti všech složek ministerstva vnitra a případně i Lidových milicí na 28. 10. I nadále byly monitorovány nálady mezi obyvatelstvem a informovány všechny stupně stranické hierarchie, jež každý den obdržely pokyny k dalšímu postupu. Rozsah preventivních akcí byl do té doby nevídaný. V souvislosti s vyhlášením obranných opatření, vyhlásilo vedení KSC také ideologickou kampaň, která se v podstatě stala hlavní zbraní proti možnosti obdobného vývoje v Československu. Soustředila se zejména na zdůraznění správnosti dosavadní komunistické politiky, odsouzení maďarských a polských událostí, propagaci úspěchů a přátelství se SSSR.²³⁶

Obyvatelé reagovali na události různě, jejich názory se samozřejmě měnily i s vývojem situace. Ze zjištění Karla Kaplana vyplývá, že většinová společnost byla spíše dezorientovaná a ve vyjadřování svých postojů rezervovaná. V případě projevů souhlasu se

²³⁵ KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. s. 682-684

²³⁶ KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. s 441

většinou jednalo o slovní vyjádření. Jako tzv. rušivé jevy bylo klasifikováno zvýšené nakupování potravin, šíření letáků, nápisy na zdech či slovní napadání.²³⁷ Zaznamenána byla také neposlušnost na schůzích při schvalování rezolucí odsuzujících dění v Maďarsku.²³⁸ Naopak projevy nesouhlasu s povstáním posílila obava z války způsobená probíhající suezskou krizí a zděšení z naturalisticky prezentovaného násilí.

Jak jsem již zmínila, vedení strany odstartovalo na konci října masivní ideologickou kampaň v médiích. Samozřejmě do ní byly zapojeny i Literární noviny, v nichž byl 46. číslem vydaným 3. 11. zahájen měsíc československo-sovětského přátelství. Od tohoto vydání zaznamenáváme více politicky zaměřených článků s bojovnější rétorikou a samozřejmě nárůst článků se sovětskou tematikou.

46. číslo týdeníku začíná úvodníkem nazvaným *Leninsky a nikdy jinak*, napsaným k příležitosti výročí VŘSR, a také zhodnocení maďarských událostí. Autor popisuje dobu jako „mimořádně vzrušenou“ a hovoří o odstraňování nedostatků a nutnosti upozadit některá důležitá témata a otázky ve světle současných mezinárodních problémů. Události v Maďarsku shrnuje slovy: „*Pokusy o řešení některých otázek vnitřního života v Maďarsku zneužili skrytí i zjevní zpátečníci...uvrhli zemi do krvavé lázně.*“ V souvislosti s Maďarskem zmiňuje také „*zpátečnické a imperialistické síly, které se snaží rozpoutat válečný konflikt na Blízkém východě.*“²³⁹

Důležitou informací, kterou poskytlo čtenářům 46. číslo LN byla změna redakční rady časopisu, schválená na zasedání ÚV SČSS v Budmericiach 25. a 26. 10. Kromě nových jmen bylo ve zprávě ze závěrečného jednání uvedeno i odůvodnění tohoto kroku: „*Literární noviny, jako časopis masový nemohou být časopisem, jehož linie by byla určována jen nějakou úzkou skupinou spisovatelů... redakční rada bude nejenom bdělým strážcem správné linie LN, ale i skutečným aktivem spisovatelů.*“ Oproti stávajícím 8 členům byla tedy rozšířena na 21 členů. Ke zprávě z jednání byla připojena rezoluce spisovatelů odsuzujících události v Maďarsku, která obsahovala i ujištění, že otevřená kritika a sebekritika je možná jen ve spojení s komunistickou stranou a ÚV KSČ.²⁴⁰

Úvodník Jiřího Hájka ze 47. čísla opět hovoří o chvílích dramatických a vzrušených. Kromě typického zhodnocení maďarské revoluce oceňuje pomoc sovětské

²³⁷ Tamtéž, s. 464-466

²³⁸ Tamtéž, s. 533

²³⁹ LN [online]. 1956 č. 46, s. 1 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/46/1.png>

²⁴⁰ Tamtéž, s. 6

armády, která „byla příkazem srdce a rozumu“. Vnitrostranickou diskusi po XX. Sjezdu považuje za „*tmel naší jednoty*“ a upozorňuje na odstranění dřívějších nesprávných tendencí a nálad, které se stavěly mezi spisovatele a dělnickou třídu.²⁴¹

47. číslo dále přináší článek Milana Schulze²⁴² *O všednosti upřímně*, který se při příležitosti setkání mladých autorů časopisu Květen na Dobříši vyjadřuje k jejich programu a obsahu časopisu. Zájem o fakta všedního života vysvětluje jako reakci „*proti pseudosocialistické estetice nedávných let.*“ Na programu autorovi vadí především to, že nedává jasný cíl, k čemu má tvorba směřovat. Zároveň varuje před spontánností, která nevede k „*našemu ideálu...bojovného umění.*“²⁴³ V dalším čísle LN Schulz shrnuje průběh setkání a obsah debat, z nichž vycítil „*varovné signály značící sklon nejmladší generace k apolitičnosti*“. J. R. Pick označuje generaci třicátníků jako přepolitizovanou v opozici k apolitické generaci dvacátníků. K setkání na Dobříši a programu Května se dále vyjadřují mladí spisovatelé Václav Havel a Miroslav Červenka.²⁴⁴ Na autory Května se zaměřuje také Jiří Hájek, který píše o jejich nedůvěře ve výchovnou funkci literatury a k jejich pojetí stranickosti literatury.²⁴⁵ V souvislosti s apolitičností mladé generace bych zmínila článek Vítězslava Gardavského, který uvádí tento fakt do spojitosti s maďarským povstáním, kde hrála mládež důležitou roli. Upozorňuje na negativa spontaneity a „*aktivního rubu apolitičnosti.*“²⁴⁶

Ke sjezdu spisovatelů se tematicky vracejí články Milana Jariše a Milana Kundery. Jariš se ve 48. čísle časopisu zabývá sjezdovým heslem o spisovatelích jako svědomí národa. I přesto, že s tímto pojetím zcela nesouhlasí, ani se od něj nedistancuje. Nazývá spisovatele spíše hlasem národa, který se stává svědomím pouze v případě, když

²⁴¹ LN [online]. 1956 č. 47, s. 1 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/47/1.png>

²⁴² Publicista a dramatik (1930-2014), působil jako dramaturg v divadle Semafor, přispíval do literárních časopisů, v roce 1969 emigroval a pracoval v rozhlasovém vysílání Svobodné Evropy

²⁴³ LN [online]. 1956 č. 47, s. 7 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/47/7.png>

²⁴⁴ LN [online]. 1956 č. 48, s. 7 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/48/7.png>

²⁴⁵ LN [online]. 1956 č. 49, s. 3 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/49/3.png>

²⁴⁶ LN [online]. 1956 č. 51, s. 7 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/51/7.png>

společnost schází ze správné cesty.²⁴⁷ V následujícím čísle se ke sjezdu spisovatelů vrací také Milan Kundera, který ironickým článkem reaguje na útočnou stať St. K. Neumanna otištěnou v Mladé frontě. V článku s názvem *O písáři Adalbertovi a Stanislavu Neumannovi* přirovnává autor Neumanna k udavačskému písáři, který podezřívavě prověřuje každou větu a snaží se vyvrátit jeho tvrzení, že sjezd „nahrál a pomohl reakci.“²⁴⁸

Revoluce v Maďarsku spojená s eskalující Suezskou krizí se v Literárních novinách promítla do řady článků. Politicky laděné jsou úvodníky čísel 46, 47, 49 a 53, ve zbývajících číslech je první strana věnována sovětské poezii a jedné ze svazových republik (č.48), zhodnocení úspěchů vlády a snížení cen zboží (č. 50), slovenské vesnici (č. 51) a vývoji dramatu (č. 53). Úvodník posledního čísla (54), jehož autorem je šéfredaktor časopisu Jan Pilař, shrnuje rok 1956. Už jeho název *O jednotu spisovatelů s lidem*, je proklamací věrnosti spisovatelů této základní myšlenky socialistické kultury. K diskusím spisovatelů za uplynulý rok poznamenává: „Bylo by ...nepochopením postoje našich spisovatelů, kdyby se každému osobitějšímu jejich projevu měl pokládat zlý úmysl.“ Situaci v Polsku hodnotí jako velký přelom, ke kterému by se mělo přistupovat „bez jednostranného zamítání nebo nekritického obdivu.“ V závěru úvodníku apeluje na slušné a ohleduplné diskuse a vítá vznik nových kulturních časopisů.²⁴⁹

Střet dvou pohledů na maďarskou revoluci představuje debata francouzských a sovětských spisovatelů, kterou zahájilo 20 francouzských spisovatelů prohlášením s názvem *Proti sovětskému vměšování*, mezi nimi i Jean Paul Sartre. V LN byla uveřejněna odpověď sovětského spisovatele Sartrovi,²⁵⁰ zároveň byl spor sledován i v následujících dvou číslech, kde byly otištěny 3 názory francouzských spisovatelů na maďarské dění a rozhovor Ilji Erenburga s dopisovatelem L'humanité.

²⁴⁷ LN [online]. 1956 č. 48, s. 2 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/48/2.png>

²⁴⁸ LN [online]. 1956 č. 49, s. 6 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/49/6.png>

²⁴⁹ LN [online]. 1956 č. 54, s. 1 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/54/1.png>

²⁵⁰ LN [online]. 1956 č. 51, s. 8 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/51/8.png>

Za důležitou diskusi, zejména pro další osud Literárních novin, považuji debatu o vztahu filosofii a vědy, kterou zahájil Ivan Sviták v 16. čísle časopisu a v závěru roku na ní navázal Karel Kosík, Jaromír Sedlák a Robert Kalivoda.

Nyní si dovolím stručný exkurz do stavu marxistické filosofie před rokem 1956. Ve 20. a 30. letech měla marxistická filosofie spíše žurnalistickou povahu, články a debaty probíhaly zejména na stránkách časopisu Komunismus, Komunistická revue, Levá fronta a Tvorba. Mezi první teoretiky patří Bohumír Šmeral, Jaroslav Kabeš, Pavel Reiman, Gustav Bareš, Eduard Urx a Kurt Konrád.²⁵¹ Během období první republiky se marxisticko-leninská filosofie natrvalo usadila v československé kultuře.²⁵² Po druhé světové válce trpěly humanitní obory obecným nedostatkem straně oddaných a zároveň vzdělaných pracovníků. I marxisticko-leninská filosofie měla v československém prostředí poměrně slabé zázemí. Zastřešující vědecké pracoviště získala až se vznikem ČSAV v roce 1952 a vlastní periodikum založením filosofického časopisu o rok později. Po roce 1948 se ve filosofii etablovala nová, mladá generace vědců. Mezi lety 1953 až 1954 probíhal ve filosofii boj proti dogmatismu a nedostatečné znalosti klasiků. V tomto období také vrcholí protimasarykovská kampaň. Na X. sjezdu KSČ byl vedením strany kritizován stav filosofie z hlediska neexistence plánu výzkumu a roztržičnosti „*filosofické fronty*.“ Důležitým aspektem filosofického výzkumu je fakt, že sebrané spisy Marxe a Engelse začaly v Československu vycházet až od roku 1956.²⁵³

Diskuse v LN začíná článkem Ivana Svitáka *Některé příčiny zaostávání teorie*. Na úvod hodnotí stav ve společenských vědách jako velmi neuspokojivý. Dále se vyjadřuje ke stavu výzkumu marxismu, ze kterého se dle něj stal pouze systém pouček a zmizela z něj vědecká metoda. Hovoří také o redukci dialektiky společenského procesu na dialektiku pojmů. Naráží na pojetí pravdy, která nemá být „*výsadou stavu a funkce, ale práva občana*.“ Problematizuje také ideologickou formu posjezdového hesla „*Návrat k leninismu*“, která je „*determinována předchozím dogmatismem*.“ Jde mu o vyvážení teorie z poplatnosti propagandě.²⁵⁴

²⁵¹ STROHS, Slavomil. *Marxisticko-leninská filosofie v Československu mezi dvěma světovými válkami*. Praha: ČSAV, 1962. s. 117-121

²⁵² Tamtéž, s. 150

²⁵³ KOPEČEK, Michal a Zdeněk KÁRNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-86569-77-2. s. 172-177

²⁵⁴ LN [online]. 1956 č. 16, s. 5 [4.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/16/5.png>

Dalším článkem je stat' Karla Kosíka *Hegel a naše doba*, zabývající se dřívějším vnímání Hegelovy filosofie a zejména vztahem ideologie a vědy. V souvislosti se zákonitostmi dialektiky vyzývá ke zkoumání procesu obrody dělnického hnutí jako celku, ne pouze jeho kladných zkušeností. K hodnocení minulosti dodává: „*Ochuzené a jednostranné představy minulosti vyplývají z ...ochuzeného jednostranného pohledu na přítomnost.*“ V poslední části článku se věnuje postavení ideologie v marxismu, ke kterému poznamenává, že „*socialismus nemůže být vysvětlen z ideje.*“ Dále uvádí rozdíly mezi ideologickým a vědeckým pohledem na skutečnost a úvahu shrnuje slovy: „*Tak skončilo panství ideologie v marxismu, aby udělalo místo vědecké teorii.*“²⁵⁵

S reakcí na zmíněné články přichází v 50. čísle časopisu Jaromír Sedlák. Oceňuje správné myšlenky, které jsou však oslabovány „*názory, se kterými nelze souhlasit.*“ Kosíkovo vyjádření o ideologii označuje za věc politického významu, v souvislosti s čímž upozorňuje na to, že by podobné formulace mohly „*vést k závěrům, které autor nechtěl vyjádřit.*“ Dále poukazuje na fakt, že Kosíkův výklad pojmu ideologie „*nedbá současného stavu společenské praxe.*“ Na Svitákovo vyjádření o negativěch podléhání teorie propagandě, reaguje Sedlák tvrzením že „*teorie má být spojena s inteligentní a pravdivou propagandou.*“²⁵⁶

Dalším příspěvkem do diskuse je článek Roberta Kalivody *Vztah stranickosti a vědeckosti, ideologie a vědy v marxistické filosofii a teorii*, otištěný v 52. čísle týdeníku na straně 3. Kalivoda považuje marxismus za ideologii pouze svou funkcí, nikoli obsahem, ten je podle něj vědecký. Zde připomíná původní Marxovo stanovisko, že marxismus je ideologií dělnické třídy pouze svou sociálně kritickou funkcí.²⁵⁷ V souvislosti s uplatňováním třídního principu, také zdůrazňuje myšlenku, že „*dělnická třída své třídní zájmy spatřuje a musí spatřovat v likvidaci třídní společnosti vůbec.*“ Stejně jako ostatní filosofové i Kalivoda upozorňuje na rozpory mezi marxistickou teorií a praxí.

V roce 1956 uzavírá filosofickou diskusi opět Ivan Sviták statí *Filosofie a život* v posledním čísle časopisu. K dosavadní diskusi poznamenává: „*Ozývají se hlasy právě proti nejpodnětějším myšlenkám, jež mohou teorii pomoci.*“ Ideologii viní ze zaměňování

²⁵⁵ LN [online]. 1956 č. 48, s. 3 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/48/3.png>

²⁵⁶ LN [online]. 1956 č. 50, s. 3 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/50/3.png>

²⁵⁷ KOPEČEK, Michal a Zdeněk KÁRNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. s. 183

ilusí za skutečnost, k čemuž dále dodává: „*jaké jsou poměry, jestliže jejich ideologický obraz v umění nebo teorii je podivnou skreslenou pitvorou.*“ Nad ideologické myšlení rozhodně staví fakta. Zamýšlí se také nad vztahem filosofie a propagandy, přičemž zdůrazňuje, že „*v povaze vědy jsou prostě některé opačné principy než v povaze propagandy...filosofie musí upozornit na jevy jež denní politika nepostihuje.*“²⁵⁸

5 Kampaň proti duchu druhého sjezdu a revizionismu

Práce Literárních novin, Května, ale také fungování SČSS byly kritizovány na zasedání ÚV KSČ v červnu 1957. Následovaly sebekritické projevy Jana Otčenáška za SČSS, Jiřího Šotoly za Květen, Jana Pilaře za Literární noviny a také Františka Hrubína za jeho projev na sjezdu spisovatelů. Kritika svazových časopisů však pokračovala i nadále. Od roku 1958 se naplno rozběhl boj proti revizionismu, který opět dopadl na Literární noviny. Na celostátní konferenci o boji proti soudobému revizionismu byly kritizovány za filosofickou debatu o vztahu ideologie a teorie probíhající na jejich stránkách na konci roku 1956 a začátku následujícího roku. Uklidnění situace nepomohly ani vysvětlující a sebekritické články uveřejňované v týdeníku v průběhu roku. Kritice byly podrobeny i další časopisy, nadále časopis Květen a také Světová literatura.²⁵⁹ Vyvrcholením tažení proti všem „*nepřátelským myšlenkovým tendencím*“ byl referát Ladislava Štolla *Literatura a kulturní revoluce* přednesený na konferenci SČSS v březnu 1959. Štoll odmítl „*ducha druhého sjezdu*“ a období po něm označil za kritické. Zásadně odsoudil filosofickou debatu, za níž znovu kritizoval LN, vyjádřil se také k některým konkrétním spisovatelům a nedávno vydaným knihám, například Škvoreckého Zbabělcům.²⁶⁰ Zúctování s Literárními novinami dovršila výměna šéfredaktora, jehož pozici nově zastával redaktor kulturní rubriky Rudého práva Josef Rybák. Na zmíněném zasedání SČSS byl také zvolen nový ústřední výbor SČSS, ve kterém opět zasedli Jiří Taufer a Ladislav Štoll a naopak v něm chyběl Jaroslav Seifert, který na rozdíl od Františka Hrubína sebekritiku neprovedl. Literární noviny nuceně opustil zástupce šéfredaktora Jaroslav Putík, Ladislav Fikar a

²⁵⁸ LN [online]. 1956 č. 54, s. 3 [29.6.2022] Dostupné z:

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII/5.1956/54/3.png>

²⁵⁹ JUNGSMANN, Milan. *Literárky – můj osud*. s. 55-58

²⁶⁰ ŠTOLL, Ladislav. *Literatura a kulturní revoluce: projev na celostátní konferenci Svazu československých spisovatelů, konané ve dnech 1.-2.března 1959*. Praha: Československý spisovatel, 1959

odešel také Milan Kundera.²⁶¹ Výměna redaktorů proběhla i v dalších periodikách, následkem skandalizace vydání Zbabělců musel opustit časopis Světová literatura Josef Škvorecký.²⁶²

²⁶¹ JUNGSMANN, Milan. *Literárky – můj osud*. s. 70 a 71

²⁶² KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. s. 418

6 Závěr

Na Literárních novinách můžeme v průběhu roku 1956 sledovat různé aspekty proměny veřejného prostoru. Jedním z nich je změna na úrovni sémantiky a pojmosloví. Po XX. sjezdu je často akcentován kult osobnosti, ke kritice dogmatismu se přidává kritika byrokratizace kultury, i života obecně a vyhrocená rétorika směrem k západnímu světu spíše opadá, často je zdůrazňováno mírové soužití. S příchodem maďarských událostí a suezské krize však přichází změna, po zahájení ideologické kampaně zaznamenáváme návrat bojového slovníku a zejména v souvislosti s událostmi v Maďarsku apel na bdělost a ostražitost, který je dáván do souvislosti s polevením v nedávné době. Problematické jsou některé výrazy či spojení, například na sjezdu hojně užívané heslo o spisovatelích jako svědomí národa, které postupem času získává negativní konotace. Diferenciaci názorů a širší prostor pro diskusi zcela neukončila ani ideologická kampaň na konci roku, i když je během ní více než v předchozím období zdůrazňována názorová jednota spisovatelů se stranou.

Tendence budoucího vývoje literatury naznačuje debata o socialistickém realismu, programu časopisu Květen, i některé ohlasy čtenářů. Spor o básně Milana Kundery je příkladem touhy čtenářů po ideologicky nezatíženém umění. Ta se však později střetává se snahou spisovatelů, ale i čtenářů samotných očistit a obnovit přitažlivost socialistického realismu, který se však v dalších letech ukáže jako nereformovatelný. Naopak „teorie všedního dne“, která se konstituuje v časopise Květen, a která je ve sledovaném období nařčena z bezcílnosti, si získá přízeň čtenářstva. Reakcí na přepolitizovanou literaturu se stane literatura apolitická se zobrazením banálních situací, postupně směřující k oblíbené nezúčastněné antihrdiny.²⁶³

Odsouzení kultu osobnosti dalo podnět k debatám také ve filosofii, kde se především na konci roku rozvíjí diskuse o vztahu ideologie a vědy. Diskuse ukázala snahu některých filosofů, především Ivana Svitáka, Karla Kosíka a Roberta Kalivody, o obrodu marxismu a návrat k jeho podstatě. Vyvázání se z jednoho závazného výkladu marxisticko-leninské filosofie bylo impulsem k rozrůzněním filosofických výkladů, které na konci 50. let vyústilo v rozdělení marxistické filosofie na dva směry.²⁶⁴

²⁶³ MERVART, Jan a Jiří RŮŽIČKA. *"Rehabilitovat Marxe!": československá stranická inteligence a myšlení post-stalinské modernity*. Praha: NLN, 2020. Po válce. ISBN 978-80-7422-771-4. s. 109

²⁶⁴ Tamtéž, s. 30

Hlavním přínosem kritických diskusí v Literárních novinách v roce 1956 je podle mého názoru zobrazení zásadního rozporu mezi teorií a praxí ve všech diskutovaných oblastech. Jak v literatuře, tak polygrafii, školství a v neposlední řadě ve filosofii. Odsouzení kultu osobnosti zahájilo ve straně i mimo ni velkou diskusi o nedostacích, která se promítla i do médií. Po kritice řada lidí očekávala nápravu, která až na drobné úpravy nepřišla. Zkušenost ze svobodnější diskuse, která rozpory odhalila, však zůstala. Přesto, že se vedení strany snažilo v následujících třech letech utužit dohled na společnosti, kulturní politika se stále více rozcházela s reálným vývojem československé kultury, na kterou silně působily pronikající tendence ze západu.

Kvůli širokému časovému rozpětí, a především množství událostí a témat přináší práce spíše obecnější shrnutí hlavních diskusí a usiluje o ucelený obraz zlomového roku v tomto periodiku. Další výzkum by se mohl podrobněji zaměřit na jednotlivé diskuse, témata, či osobnosti Literárních novin.

7 Seznam použité literatury:

BAUER, Michal, ed. *II. sjezd Svazu československých spisovatelů: 22.-29.4.1956*. Praha: Akropolis, 2011. ISBN 978-80-87481-04-2.

BÍLÝ, Matěj, Marián LÓŽI a Jakub ŠLOUF. *Nervová vlákna diktatury: regionální elity a komunikace uvnitř KSČ v letech 1945-1956*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2019. ISBN 978-80-246-4333-5

BLAIVE, Muriel. *Promarněná příležitost: Československo a rok 1956*. Praha: Prostor, 2001. Obzor (Prostor). ISBN 80-7260053-2.

CATALANO, Alessandro. *Rudá záře nad literaturou: česká literatura mezi socialismem a undergroundem (1945-1959)*. Brno: Host, 2008. Studium (Host). ISBN 978-80-7294-342-5.

ČEŇKOVÁ, Jana. *Vývoj literatury pro děti a mládež a její žánrové struktury: adaptace mýtů, pohádek a pověstí, autorská pohádka, poezie, próza a komiks pro děti a mládež*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-095-X.

DOLEŽAL, Jan, Jiří PEKÁREK a Josef KMONÍČEK. *Když mizely meze: kapitoly z kolektivizace východočeského zemědělství v letech 1949-1960*. Hradec Králové: Kruh, 1987. Kraj (Kruh).

HEMZA, Tomáš. *Rozhodující síla strany: aparát ÚV KSČ v éře Antonína Novotného (1953-1967)*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2019. ISBN 978-80-7308-950-4.

HEUMOS, Peter. *Vyhrňme si rukávy, než se kola zastaví!: dělníci a státní socialismus v Československu 1945-1968*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2006. Česká společnost po roce 1945. ISBN 80-7285-075-X.

HRUBÝ, Karel. *Cesty komunistickou diktaturou: kritické studie a eseje*. Praha: Argo, 2018. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-2474-3

JANÁČEK, Pavel. *Literární brak: operace vyloučení, operace nahrazení, 1938-1951*. Brno: Host, 2004. Teoretická knihovna. ISBN 80-7294-129-1.

JECH, Karel. *Kolektivizace a vyhánění sedláků z půdy*. Praha: Vyšehrad, 2008. Moderní dějiny (Vyšehrad). ISBN 978-80-7021-902-7.

JIRÁČEK, Jiří. Kulturní politika Svazu československých skladatelů v období socialistického realismu perspektivou Václava Dobiáše. in: *Paginae historiae: Sborník Národního archivu*, sv. 28, č. 1 2020

- JIRÁSEK, Zdeněk a Jaroslav ŠŮLA. *Velká peněžní loupež v Československu 1953 aneb 50:1*. Praha: Svítání, 1992.
- JUNGMANN, Milan. *Literárky – můj osud: kritické návraty ke kultuře padesátých a šedesátých let s aktuálními reflexemi*. Brno: Atlantis, 1999. ISBN 80-7108-182-5.
- KAPLAN, Karel. *Kronika komunistického Československa*. Brno: Barrister & Principal, 2005. ISBN 80-86598-98-5.
- KONČELÍK, Jakub, Pavel VEČEŘA a Petr ORSÁG. *Dějiny českých médií 20. století*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-698-8.
- KOPEČEK, Michal a Zdeněk KÁRNÍK. *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2004. ISBN 80-86569-77-2.
- KOURIL, Miroslav, ed. *Sjezd národní kultury 1948: Sbirka dokumentů*. I. vyd. Praha: Orbis, 1948. Kulturně politická knihovna.
- KŘEN, Jan. *Dvě století střední Evropy*. Vydání druhé. Praha: Argo, 2019. ISBN 978-80-257-2848-2.
- KUSÁK, Alexej. *Kultura a politika v Československu 1945-1956*. Praha: Torst, 1998. Malá řada kritického myšlení. ISBN 80-7215-055-3
- LANGEROVÁ, Marie. *Symboly obludností: mýty, jazyk a tabu české postavantgardy 40.-60. let*. [Praha]: Malvern, 2009. ISBN 978-80-86702-66-7.
- LETZ, Róbert. *Slovenské dejiny VI: 1945-1992*. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2021. ISBN 978-80-8119-135-0.
- MACURA, Vladimír. *Šťastný věk: Symboly, emblémy a mýty 1948-1989*. Praha: Pražská imaginace, 1992. ISBN 80-7110-100-1.
- MERVART, Jan a Jiří RŮŽIČKA. *"Rehabilitovat Marxe!": československá stranická inteligence a myšlení post-stalinské modernity*. Praha: NLN, 2020. Po válce. ISBN 978-80-7422-771-4.
- PERNES, Jiří. *Krise komunistického režimu v Československu v 50. letech 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2008. ISBN 978-80-7325-154-3.
- PERNES, Jiří. *Velké dějiny zemí koruny české XVII. (1948-1956)* Praha: Paseka, 2022. ISBN 978-80-7637-214-6.
- RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-2518-4.

SCHMARC, Vít. *Země lyr a ocele: subjekty, ideologie, modely, mýty a rituály v kultuře českého stalinismu*. Praha: Academia, 2017. Šťastné zítřky (Academia). ISBN 978-80-200-2703-0.

STROHS, Slavomil. *Marxisticko-leninská filosofie v Československu mezi dvěma světovými válkami*. Praha: ČSAV, 1962.

ŠTOLL, Ladislav. *Literatura a kulturní revoluce: projev na celostátní konferenci Svazu československých spisovatelů, konané ve dnech 1.-2.března 1959*. Praha: Československý spisovatel, 1959.

ŽDANOV, Andrej Aleksandrovič. *O umění*. Praha: Orbis, 1949.

Online zdroje

ČORNEJ, Petr. Význam časopisu Var pro naši literaturu 1948-1953. *Česká literatura*.

[online] 1975, 6(552-554) [21.3.2022] Dostupné z:

<https://www.jstor.org/stable/43743279?seq=2>

PERNES, Jiří. Rok 1953 v Československu. *Paměť a dějiny*. [online] 2013, 3 (13-17)

[14.5.2022] Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad1303/015-031.pdf>

http://www.totalita.cz/txt/txt_kv.pdf

<https://pages.pedf.cuni.cz/pedagogika/?p=9332>

<https://www.digitalniknihovna.cz/cbvk/view/uuid:17e71d80-0a1b-11dd-a52c-000d606f5dc6?page=uuid:23670740-080b-11dd-afd0-000d606f5dc6>

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LitNII>

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo>

https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/108079/D_ScientiaeLitterarum_03-1956-1_14.pdf?sequence=1

8 Seznam zkratk

AV – Akademie věd

ÁVH – maďarská tajná policie

ČSAV – Československá akademie věd

ČSM – Československý svaz mládeže

JZD – Jednotné zemědělské družstvo

KNV – Krajský národní výbor

KS – Komunistická strana

KSČ – Komunistická strana Československa

KSSS – Komunistická strana Sovětského svazu

LN – Literární noviny

NATO – Severoatlantická aliance

PSDS – Polská sjednocená dělnická strana

SČSS – Svaz československých spisovatelů

SSSR – Svaz sovětských socialistických republik

SRN – Spolková republika Německo

ÚV KSČ – Ústřední výbor komunistické strany Československa

ÚV SČSS – Ústřední výbor Svazu československých spisovatelů

VŘSR – Velká říjnová socialistická revoluce

